

Smørkrigen.

Af *Jørgen Holst-Jensen.*

Margarinen er et Barn af det 19. Aarhundrede. Den stærkt stigende Befolkningsstilvækst havde øget Behovet efter Smør, saa Produktionen ikke kunde følge med, og navnlig i Lande med mange Storbyer var der Knap-
hed og høje Priser paa Smør. Arbejdet for at finde et Erstatningsprodukt blev derfor sat igang, og i 1860'erne lykkedes det en fransk Kemiker at finde en Metode, hvorved Okse- og Svinefedt kunde omdannes til Kunstsmør.

I Løbet af 1870'erne kom denne Vare til Danmark, importeret fra Holland og Norge, og solgtes paa det danske Marked jævnsides med Smør. Uden Tvivl er det gentagne Gange hændet, at Kunderne fik Kunstsmør, naar de forlangte ægte Smør. Købmanden kunde tjene en Del mere, og Forskellen i Kvalitet mellem Kunstsmør og anden Klasses Smør har næppe været stor. I alt Fald har Københavns Politi den 14. Dec. 1881 set sig nødsaget til at udstede en Bekendtgørelse, der advarede imod Kunstsmørret, indskærpede, at det var Bedrageri forsætligt at forveksle de to Varer, og anmodede Konsumenterne om at have Opmærksomheden henvendt paa dette Forhold og i givet Fald foretage Anmeldelse¹⁾).

¹⁾ Margarineindustrien i Danmark 1883—1933. Udgivet af Otto Mønsted A/S, p. 13.

I 1883 begyndte den hjemlige Produktion. *Otto Mønsted* oprettede den første Fabrik i Aarhus, og inden længe var der ogsaa sat en Fabrikation igang i København.

Det var ikke store Kvantiteter, det drejede sig om i de første Aar, hverken hvad angaar Import eller Produktion. Tallene ser saaledes ud:

	Produktion	Import
1883—84	—	ca. 78.000 kg
1884—85	ca. 600.000 kg	- 485.000 -
1885—86	- 900.000 -	- 322.000 - ²⁾

I Forhold til den samlede Omsætning af Smør her i Landet udgjorde disse Tal ikke mere end 2—3 %.

Forholdet mellem Priserne paa Smør og Kunstsmør i de første Aar har ikke kunnet konstateres helt nøjagtigt. I Tidsrummet 1888—93 laa Smørprisen pr. Kilo ca. 80 Øre over Prisen paa Kunstsmør³⁾, og Forholdet har næppe været stort anderledes i Tiden før 1888, i alt Fald har Prisen paa Kunstsmør været væsentligt lavere end Smørprisen.

Den danske Landbostand saa snart, at Muligheden for Forveksling mellem Smør og Kunstsmør kunde blive til Skade for den, og de danske Landboforeninger rettede derfor en Henvendelse til Regering og Rigsdag for at faa denne Eventualitet udelukket gennem Lovgivningen. Paa samme Tid var Folketingets Finansudvalg blevet klar over, at der aabnede sig let Adgang til Bedrageri, og det var disse to Ting i Forening, der foraarsagede, at Indenrigsminister Finsen i Marts

²⁾ Margarineindustrien i Danmark 1883—1933. Udgivet af Otto Mønsted A/S, p. 15.

³⁾ Margarineindustrien i Danmark 1883—1933. Udgivet af Otto Mønsted, p. 51.

Maaned 1885 fremsatte et Lovforslag om Fabrikation og Forhandling af Kunstsmør.

Dette Forslag gik hurtigt igennem Rigsdagen, hvor det ikke satte Sindene i større Bevægelse, og efter en kort Udvalgsbehandling i Folketinget vedtoges det enstemmigt i begge Ting. Den vigtigste Paragraf lød som følger: »Enhver, der vil fabrikere, forhandle eller her fra Landet udføre kunstigt Smør, af hvad Sammensætning tænkes kan, er pligtig at lade det færdige Produkt anbringe i Beholdere, som har en fra de sædvanlige Smørfoustager afvigende Form og derhos er mærket med Ordet »Margarin«. Indenrigsministeren fastsætter Regler herfor«. Haandhævelsen blev overdraget Politi og Toldvæsen, og Loven blev tidsbegrænset til tre Aar, da man erkendte, at det var et helt nyt Lovgivningsomraade, hvor Forholdene endnu var ganske uafklarede. Frede Bojsen udtalte da ogsaa under anden Behandling i Folketinget, at skulde det vise sig nødvendigt at forandre Loven i skærpende Retning, da skulde han gerne medvirke dertil⁴⁾.

Loven stadfæstedes 1. April, og faa Dage efter kom den ministerielle Bekendtgørelse, der bestemte, at Kunstsmørrets Foustager skulde have en oval Form og paa alle Sider være mærket med Ordet »Margarin«, indrammet af en Elipse, som vi endnu kender det fra mange Margarinebøtter.

Den Hastighed og Enighed, hvormed Loven blev vedtaget, er et Bevis paa, at Regering og Rigsdag fandt det nødvendigt at skride ind og naa frem til et Resultat paa dette Felt, skønt Tidspunktet lige op under den provisoriske Finanslov af 1. April 1885 var det daarligst tænkelige med Hensyn til det politiske Sam-

⁴⁾ Folketingstidende 1884—85, Sp. 1654.

arbejde. Denne Lovgivning er saa meget mere bemærkelsesværdig, som Danmark ikke fra andre Lande kunde hente Forbilleder. Den danske Kunstsmørlov var Verdens første.

Paa Baggrund af denne sjældne Enstemmighed kan det synes mærkeligt, at det samme Spørgsmaal, Kunstsmørret, 2—3 Aar senere kunde bevirke, at Landet kastedes ud i en politisk Kamp, hvis Styrke og Voldsomhed naaede Højder, som dansk Politik ellers sjældent bevæger sig paa, ikke engang i Provisorietiden. Grunden til denne Kendsgerning finder man da heller ikke ved kun at betragte Kunstsmørret; Sagen maa ses under en større Synsvinkel, og derfor bliver det nødvendigt i korte Træk at give et Rids af det danske Landbrugs økonomiske Stilling i Aarene 1885—88 og af den almindelige politiske Situation i samme Tidsrum.

Landbruget stod i denne Tid midt i Produktionsomlægningen fra Kornavl til Fremstilling af animalske Produkter, Smør og Flæsk; Aarsagerne dertil er det ikke her nødvendigt at komme ind paa. Tiderne var ikke gode, tværtimod, det var en Krisetid præget af alle Overgangstidens Vanskeligheder; og dertil kom endvidere, at en ondartet Svinesygdom havde sat en Stopper for Eksporten af levende Svin til Tyskland, der den Gang var en stor Indtægtskilde for Landbruget. Som i lignende Situationer rejstes der da ogsaa fra Landbrugets Side Krav om Beskyttelsespolitik for Landbruget. For en saadan Politik var der iøjnefaldende Forbilleder, idet Danmarks to nærmeste Naboer var slaaet ind paa en protektionistisk Agrarpolitik, Tyskland i 1879 og Sverrig i 1883. En Korntold

som den, der var blevet indført i ovennævnte Lande, kunde der imidlertid ikke være Tale om, kun det store Landbrug kunde høste Gavn af en saadan Politik, mens den vilde være til Skade for Gaardmænd og Husmænd, der efter Omlægningen i stor Udstrækning var kornkøbende. Alligevel kan de udenlandske Forbilleder have spillet en Rolle ved Kravet om, at Staten ved Indgreb i Erhvervslivet skulde gøre noget for at hjælpe Landbruget igennem Krisen.

Efter Produktionsomlægningen blev Smøreksperten til England Landbrugets vigtigste Indtægtskilde, og netop i Aarene omkring 1880 blev der gjort et stort Arbejde for at stabilisere og udvide dette Marked, og ikke uden Held: I Tidsrummet 1876—80 beløb den danske Smørekspert sig til 11,5 Mill. kg, i de næste fem Aar steg den til 14,1 Mill. kg og i Femaaret 1886—90 blev den fordoblet og naaede 29,7 Mill. kg⁵⁾. I Løbet af samme Tidsrum gik vi fra et Eksportoverskud paa 161 Mill. kg Korn til et Importoverskud paa 85 Mill. kg Korn⁶⁾.

Det var først og fremmest Smørret fra de danske Herregaarde, der blev eksporteret. Her drejede det sig om saa store Kvantiteter, at det ikke var nødvendigt at gemme Smørret fra Uge til Uge, men hver Uge kunde der sendes Smør, der saaledes fik den ensartede Kvalitet, som de engelske Kunder satte Pris paa. Endvidere fandtes der paa Herregaardene den tilstrækkelige Kapital til, at Mejeribruget kunde indrettes paa bedste og mest tidssvarende Maade. Da Andelsmejerierne i Løbet af 1880'erne dukkede op i alle Egne af Landet, varede

⁵⁾ Landbruget i Norden. E. Lindvald: Danmarks Landbrug 1875—1925, p. 188.

⁶⁾ Landbruget i Norden. E. Lindvald: Danmarks Landbrug 1875—1925, p. 185.

det dog ikke længe, før de truede Herregaardenes Monopolstilling. Formaålet med Andelsmejerierne var jo netop at blive i Stand til at arbejde efter de Metoder, som Herregaardene før havde haft Eneret paa. Men endnu var der dog store Mængder af Smør, der afgjort ikke egnede sig til Eksport. Det stammede fra de Egne af Landet, hvor der endnu ikke var oprettet Andelsmejerier eller andre Fællesmejerier, og var fremstillet efter den gamle Metode ved Hjælp af Haandkerner rundt omkring paa de forskellige Gaarde. En Købmand opkøbte dette Smør, men det siger sig selv, at en Blanding af ligesaa mange Kvaliteter, som der var Sælgere, ikke kunde tilfredsstille en mere kræsen Smag, og dette anden og tredie Klasses Smør fandt udelukkende Af sætning paa Hjemmemarkedet, især blandt den mindrebemidlede Del af Befolkningen.

Det politiske Liv var præget af Kampen mellem Folketing og Ministerium, en Kamp, der i disse Aar var saa heftig som ingensinde før. Partiet Venstre havde den absolutte Majoritet i Folketinget. Efter Valget i 1884 talte de forskellige Venstregrupper tilsammen 77 Medlemmer, Socialdemokratiet to og Højre 19. Regeringen *J. B. S. Estrup* vilde til Trods herfor ikke vige Pladsen til Fordel for et Venstreministerium, og da det i Foraaret 1885 kom til en Konflikt om Finansloven, brød Regeringen overtvært og udstedte den provisoriske Finanslov af 1. April 1885, der ikke bandt Regeringen til Folketingets Ønsker. Det politiske Liv herhjemme kom derved ind i ganske nye Baner. For Partiet Venstre betød det, at den hidtil fulgte Politik havde slaaet fejl. Med det Formaal for Øje at køre Ministeriet træt havde Venstre op til Provisoriet fulgt en Visnepolitik; det vil sige, at de Finanslove, der blev vedtaget, var yderst knappe og indeholdt kun de

allernødvendigste Bevillinger, mens Ministeriets øvrige Lovforslag enten blev stemt ned eller begravet i Udvalg, der syltede Sagerne saa længe, at de af sig selv afgik ved Døden. Men Provisoriet ændrede ganske dette Forhold, da Folketinget nu saa sig berøvet sit vigtigste Kampmiddel, Finansloven; thi man blev hurtigt klar over, at Regeringen heller ikke i Fremtiden vilde betænke sig paa at bruge samme Taktik.

Efter at den første Harmе og Forbitrelse havde lagt sig, blev Venstres Ledere i Folketinget da ogsaa klar over, at skulde der skabes normale konstitutionelle Tilstande igen, saa Folketinget atter fik Haand i Hanke med, hvad Statens Midler skulde anvendes til, saa var det nødvendigt at slaa ind paa en Forhandlingspolitik; den blotte Protest vilde ikke gavne. De Venstrepolitikere, der gik ind paa denne Tankegang, var saa forskellige Typer som det moderate Venstres Fører, tidligere Højskoleforstander *Frede Bojsen*, en af Førerne for den radikale Fløj af Partiet, Redaktør *Viggo Hørup*, samt Lensgreve *L. Holstein-Ledreborg*, der indtil da havde bevæget sig i begge Lejre af Partiet. Den fjerde store Fører indenfor Venstre, tidligere Skolelærer *Chresten Berg*, holdt sig derimod tilbage og optraadte senere, fulgt af en mindre Gruppe Venstremænd, stærkt imod den ny Politik. Et Folketingsvalg i 1887 gav Højre en ikke helt ringe Fremgang, hvilket kun bestyrkede Flertallet indenfor Venstre i dets Tro paa, at nye Midler maatte forsøges.

Indenfor Højre fandtes lignende forligs- og forhandlingsvenlige Stemninger, i Særdeleshed inden for Godsejerfløjen, der var interesseret i at komme ud over det politiske Dødvande og igen naa frem til Tilstande, der muliggjorde en Lovgivning i mere positiv Retning. Det er disse to Faktorer i Forening, protektionistiske

Strømninger indenfor Landbruget og Forligsbestræbelser indenfor saavel Højre som Venstre, der er de nødvendige Forudsætninger for »Smørkrigen«, og som kan give en Forklaring paa den Voldsomhed, hvormed den blev ført.

Den ny Indenrigsminister, Godsejer *H. P. Ingerslev*, gav Bolden op ved allerede Aaret efter den første Lovs Vedtagelse — i April Maaned 1886 — at nedsætte en Kommission, der skulde undersøge Kunstsmørproblemet til Bunds; og den Betænkning, denne Kommission enedes om, skulde danne Grundlaget for den Revision af Loven, der skulde foretages inden 1888. Kommissionens mest betydende Medlem var Professor i Mejeribrug ved Landbohøjskolen, *W. Segelcke*, der ved sin Side havde et Par Kemikere, et Par Godsejere og en Smørgrosserer. Kommissionen arbejdede ret hurtigt, og allerede i Efteraaret 1886 forelaa Betænkningen. Efter en Beskrivelse af Kunstsmørrets Fabrikation fremhævedes det centrale: »Dels Hensynet til de Interesser, der nærmest knytter sig til Forbrugerne herhjemme, dels Hensynet til vor Smørafsætning i Udlandet«⁷⁾. Smøreksporthensynets store Betydning for Landets Økonomi blev nævnt og ligeledes, at Hollands Smørekспорт paa Grund af Kunstsmørudførsel var blevet skadet betydeligt, da Priserne paa hollandsk Smør var dalet meget. Man maatte passe paa, at det ikke gik Danmark paa samme Maade. Det mest radikale Middel til at undgaa dette »vilde være et, af en effektiv Kontrol støttet, almindeligt og ubetinget Forbud imod at fabrikere, sælge eller indføre Kunstsmør«⁸⁾. Men der

⁷⁾ Rigsdagstidende 1886—87, Tillæg B, Sp. 1292—93.

⁸⁾ Rigsdagstidende 1886—87, Tillæg B, Sp. 1295—96.

var ogsaa et Hensyn til Forbrugerne; det indrømmedes, at Kunstsmørret ikke kunde siges at være usundt, og at det i alt Fald var et billigt Næringsmiddel, som kunde være til Gavn og Glæde for de mindre bemidlede Klasser i Samfundet. Derfor vilde Kommissionen ikke tilraade et almindeligt Forbud, som det ovenfor skitse-rede, men gjorde sig i Stedet til Talsmand for en Kontrol saa effektiv, at enhver Forveksling — tilsigtet eller uforvarende — vilde blive en Umulighed. Betænkningen konkluderer i et Forslag til en ny Kunstsmørlov, som i Oktober Maaned samme Aar af Indenrigsministeren blev forelagt i Folketinget.

Dette Forslag gik i korte Træk ud paa følgende: Den gældende Adskillelse i Emballagen bibeholdtes. Handel med Smør og Kunstsmør maatte ikke foregaa i samme Butik. Butikker, der forhandlede Kunstsmør, skulde være forsynet med et Skilt med Paaskriften: »Her sælges Margarin«. Al Handel med Kunstsmør fra Torv og Skib blev forbudt. Saavel ved Udførsel som ved Indførsel skulde de ovale Foustager anvendes. I alle Handelspapirer vedrørende Køb og Salg af Kunstsmør skulde anvendes Ordet: Margarin. Der skulde indføres Forbud mod Blanding af Smør og Kunstsmør (§ 6) og Forbud mod Farvning af Kunstsmør (§ 7). Tre Kontrollører med Adgang til alle Fabriker og Butikker skulde overvaage Kontrollen. Overtrædelser skulde straffes ret haardt, med relativt store Bøder, i særligt graverende Tilfælde med Fængsel, ligesom Dommene i visse Tilfælde skulde offentliggøres.

En Lov af denne Skikkelse var først og fremmest tænkt som en Beskyttelse for det eksporterede Smør. Man var bange for, at »smarte« Forretningsmænd vilde søge at udføre Kunstsmør, oftest iblandet en vis Procentdel Smør, som ægte Natursmør, og blev en saadan

Trafik opdaget i England, vilde det betyde en aftagende Efterspørgsel paa dansk Smør og et deraf følgende Prisfald paa den uforfalskede Vare. Noget saadant var sket i Holland og havde efter Kunstsmørmodstandernes Mening haft katastrofale Følger for det hollandske Landbrug.

Paa Hjemmemarkedet var Kunstsmørrets Konkurrence mest rettet mod de daarligere Smørsorter, hvis Pris ikke var væsentligt højere end Kunstsmørrets, og et Forbud mod Kunstsmør vilde her give dette Smør en Monopolstilling, da den Mængde Svinefedt, der anvendtes rundt om i Husholdningerne, ikke kunde true Smørrets Stilling nævneværdigt.

Ved at gennemføre et Blandingsforbud mente man, at ethvert Forsøg paa en Forfalskning af de Varer, der skulde udføres, var en Umulighed; men paa samme Tid var enhver Mulighed for en reel Eksport af Kunstsmør dødsdømt, da en ufarvet Vare ikke vilde kunne finde Afsætning paa Verdensmarkedet. Hvad disse Forbud vilde betyde for Hjemmemarkedet, var der delte Meninger om, men der er ingen Tvivl om, at de vilde virke svækkende paa Kunstsmørret, saa det vilde faa et alvorligt Handicap i Konkurrencen mod det Smør, der fandt Afsætning her.

I sine Bemærkninger ved Lovforslagets Forelæggelse benyttede Indenrigsministeren for en stor Del de samme Argumenter, som Kommissionen brugte i sin Betænkning. Han betonedede ret stærkt Lovens dobbelte Formaal, idet den skulde beskytte saavel Konsumenterne som Smøreksperten mod Forfalskninger.

I samme Maaned kom Forslaget til første Behandling i Folketinget. 16 Medlemmer udtalte sig om det, og af disse var langt Størstedelen Modstandere, enten af hele Forslaget eller af §§ 6 og 7, og allerede paa dette

tidlige Tidspunkt stod det klart, at disse to Paragraffer vilde blive Hovedanstødsstenen for Størstedelen af Tingets Medlemmer. Et enkelt Medlem, Gaardejer *Aa-berg* (H.) kom ind paa Spørgsmaalet, om et rent Forbud ikke var det bedste. Han var ikke uvillig overfor Tanken, men nøjedes dog med at slutte sig til det forelagte Lovforslag. Flertallet indtog det Standpunkt, som fremgaar af følgende Citat fra den jyske Bonde *Jens Busks* (V.) Indlæg: »Vi maa ikke lave Loven saaledes, at den bliver et Forbud mod at lave Kunstsmør, men samtidig skal det hævdes, at man skal gøre sit yderste for, at dette Smør ikke fremtræder noget Sted som andet, end det, det er«^{o)}.

Men hvor Grænsen for dette yderste laa, derom var der en Del Uenighed, og derom kom Diskussionen til at dreje sig. Et Mindretal af Talerne med J. Busk i Spidsen var af den Formening, at et Farvningsforbud var absolut nødvendigt, medens det ikke lagde saa meget Vægt paa Blandingsforbudet, som det dog paa den anden Side ikke tog Afstand fra. Flertallet var imidlertid Modstandere af de to Forbudsparagraffer og ønskede kun saa megen Kontrol, at Forveksling blev umulig. Indenfor denne Gruppe var der dog forskellige Standpunkter, mere eller mindre forhandlingsvenlige. Fr. Bojsens Udtalelser var ret vage, men der var ingen Tvivl om, at han var at finde paa Flertallets Side. Det Argument, man fra denne Side navnlig førte i Marken, var, at en Gennemførelse af Paragrafferne 6 og 7 vilde blive ensbetydende med et Forbud, og et saadant burde undgaas, da man ogsaa maatte se Sagerne fra Konsumenternes Side. Det var navnlig Dr. *V. Pingel*, Aarhuskredsens Repræsentant ved en Valgalliance mellem

^{o)} Folketingstidende 1886—87, Sp. 280.

Venstre og Socialdemokratiet, og Socialdemokraten *Hørdum*, der hævdede dette Standpunkt. Endvidere blev det hævdet, at en Kunstsmørlov som den foreslaaede ikke vilde hæve Smørprisen, der jo fastsattes i England. Man vilde kun opnaa at skabe Beskyttelse for det daarlige anden og tredie Klasses Smør, for det var mod det og ikke mod det gode Smør, at Kunstsmørrets Konkurrence var rettet. Og endelig kan nævnes, at et enkelt Medlem, Venstremanden *Hansen-Sir*, fremførte den Betragtning, at et forøget Kunstsmørforbrug herhjemme vilde frigive større Mængder Smør til Udførsel, hvilket jo kun var et Gode. Dette Argument kom dog ikke til at spille større Rolle i Kampagnen for eller imod Kunstsmørret; men det bør nævnes, da det jo netop var den Vej, Udviklingen tog herhjemme.

Jævnside med denne Debat om Kunstsmørrets Fortrin og Mangler overfor Natursmør løb en Diskussion af mere principiell Art, nemlig Spørgsmaalet om, hvorvidt Landbruget burde støttes ved en protektionistisk Lovgivning. Det var Jens Busk, der gjorde sig stærkest gældende i denne Debat og mente, at Landbruget i Krisetider burde støttes af Staten. Han opnaaede her Støtte af et Par af sine Partifæller, Købmand *Roed* og Gaardejer *Dalsgaard*, der begge udtalte sig i samme Retning; men dette Synspunkt blev meget stærkt angrebet fra den anden Lejr, navnlig af Højremanden, Bureauchef *Gad*, der ikke mente, at Regeringen vilde opnaa positive Resultater ved at blande sig i Erhvervs livet, og Venstremanden, Redaktør *Tauber*, der hævdede, at Landbruget ved at slaa ind paa Protektionisme vilde berøve sig selv Muligheden af at faa fjernet den Beskyttelse, andre Erhverv nød godt af paa Landbrugets Bekostning, og endelig af Socialdemokraten *Hørdum*, der paaviste, hvorledes Landbrugsbeskyttelse vil-

de være til stor Skade for den daarligst stillede Del af Befolkningen.

Indenrigsministeren replicerede gentagne Gange under Debatten og hævdede, at Paragrafferne 6 og 7's Indhold ikke havde primær Betydning for Kunstsmørfabrikationen; han havde aldrig tænkt paa Forbud, da han gav Forslaget den Form, det havde. Det principielle Spørgsmaal om Landbrugsbeskyttelse beskæftigede han sig ikke meget med, men viste dog, hvorledes »det fri Amerika« havde indført Beskyttelse af Smørret i forskellige Stater. Han betonedede gentagne Gange sin Forhandlingsvillighed, navnlig angaaende Paragraf 6.

Efter at Behandlingen var afsluttet, sendtes Forslaget i Udvalg, bestaaende af 11 Medlemmer.

Denne Folketingsforhandling kommer egentlig ikke selve Smørkrigen ved, eller kan i alt Fald kun siges at være et Forspil til den. Naar den alligevel er refereret saa indgaaende, skyldes det, at den paa afgørende Punkter kan lette Forstaaelsen af selve Smørkrigen. Som Referatet af Folketingsforhandlingerne viser det, brød Medlemmerne ud af Partirammerne. Smørrets »syreagtige Evne til at opløse Partierne«¹⁰⁾ viste sig for første Gang. Ogsaa i den principielle Side af Sagen — Beskyttelsen — stod Partierne delt, og vi har for første Gang i lange Tider en Sag af nogen Betydning, hvor Medlemmerne ikke gik frem efter Partilinier. Vi ser derimod, at Striden i Stedet vilde komme til at staa mellem Land og By. Af de fire Talere, der talte imod Kunstsmørret, var de tre Landmænd, og af de tolv, der talte for Kunstsmørret, havde de ti Tilknytning til Byerhvervene.

¹⁰⁾ Edv. Brandes: De politiske Forlig. »Det nye Aarhundrede« 1906, Sp. 118.

Endnu var Kunstsmørlovgivningen i overvejende Grad et økonomisk Problem; de Forligsbestræbelser, der skulde gøre det til et storpolitisk Spørgsmaal, fremtraadte først i 1887. Vi ser da ogsaa, at Hørup og Holstein-Ledreborg, der var de Politikere, der gik stærkest ind for et Smørforlig, hverken deltog i Debatten eller blev repræsenteret i Folketingsudvalget.

I Pressen satte disse Folketingsforhandlinger ikke større Spor, og bortset fra selve Rigsdagsreferaterne er der ikke meget til Belysning af Episoden. Det mest interessante er to Indlæg fra Otto Mønstedts Haand ¹¹⁾.

I disse angreb han Lovforslaget stærkt og fremhævede Kunstsmørindustriens vanskelige Stilling, hvis det blev vedtaget i denne Form. Han tilbageviste den ofte fremsatte Paastand, at Kunstsmørret skulde være sammensat af usunde Raastoffer¹²⁾. Ogsaa det sociale Element i Sagen slog han paa ved at fremhæve, at et godt og billigt Næringsmiddel ikke burde berøves Folk med smaa Indtægter. Det vilde endvidere være bedre at raade Bod paa de daarlige Landbrugstider ved at producere bedre Smør end ved at forbyde Kunstsmørret, der kun vilde hjælpe med til en Forøgelse af Smøreksporten, da en Del Smør kunde anvendes til Iblanding i Kunstsmør. Begge Indlæg blev aftrykt i »Aarhus Amtstidende«, men Redaktionen tog ikke Stilling til Sagen, og samme Holdning indtog de andre Aviser, der aabnede Spalterne for Indlæg, med Undtagelse af »Social-Demokraten«.

¹¹⁾ »Dagbladet« 20. Okt. 1886 og »Nationaltidende« 27. Okt. 1886.

¹²⁾ Man fortalte blandt andet, at Kunstsmørret blev fremstillet af det Mudder og Slam, der afsattes paa Pælene ved Themsens og ved andre Storbyer, eller at det bestod af gammelt Køkkenaffald. H. Faber: Margarine-lovgivningen i Danmark og andre Lande. Nationaløkonomisk Tidsskrift 3. R., 4. B., p. 84—85.

Det nedsatte Folketingsudvalg afgav den 11. Marts 1887 sin Betænkning. Den indeholdt først en Række statistiske Oplysninger om den danske Smørekspport til England. Derefter aftryktes den tidligere Lov, og som Svar paa Kommissionens Betænkning, der havde hævdet, at Loven ikke havde virket efter Hensigten, skrev Udvalget: »— at der ikke siden Lovens Ikrafttræden kendes noget Tilfælde, hvorved Margarine er indført fra Danmark til England under falsk Navn¹³⁾. Udvalget udtalte sig derefter til Gunst for et fælles dansk Varemærke for Smør og for danske Kontrollører paa de vigtigste Importsteder i England. Udvalgets Flertal hævdede dernæst, at en Beskyttelse af det daarlige danske Smør — og som saadan vilde den foreslaede Lov virke — vilde have til Følge, at for meget af det danske Smør vilde blive lavet som anden Klasses Smør for at finde Afsætning paa Hjemmemarkedet, og det engelske Marked vilde blive forsømt. Kunstsmør uden Tilsætning af Smør, Fløde eller Farve ansaa Udvalgets Flertal som uafsætteligt, og derfor maatte det gaa imod Forbudsparagrafferne. De Forseelser, der herhjemme havde været mod den gældende Lov, var ikke mange og ikke store, men en Skærpelse af Straffebestemmelserne og Kontrolbestemmelserne kunde maa- ske være nødvendig. Ordet Kunstsmør burde erstattes af Margarine, ogsaa i daglig Tale. De tre Kontrollører fandt Flertallet ikke, at der var Grund til at ansætte.

To Mindretal, hver paa to Medlemmer, udtalte sig til Gunst for Bibeholdelsen af enten begge Paragrafferne 6 og 7 eller Paragraf 7. Et Mindretal paa et Medlem mente, at det hele kunde ordnes ved en udvidet Kontrol med Eksporten til England.

¹³⁾ Rigsdagstidende 1886—87, Tillæg B, Sp. 1265.

Det Lovforslag, som Flertallet da enedes om, var saaledes ret forskelligt fra Indenrigsministerens, idet det blev udfærdiget efter de Retningslinier, der ovenfor er omtalt. Bojsen var Ordfører for Flertallet, mens ingen af de andre Medlemmer var i første Række i den senere Kamp.

I Januar Maaned 1887 fandt det før omtalte Folke­tingsvalg Sted, ved hvilket de Konservative havde kunnet konstatere nogen Fremgang. Kort efter forelagde Indenrigsministeren sit uændrede Forslag for det ny Ting, der efter at have modtaget en kort Redegørelse for Udvalgets Arbejde, sendte Forslaget tilbage til det. Endnu var det Tidspunkt ikke kommet, da Sagen kunde bruges til større Formaal.

I Aaret 1887 tiltog Interessen for Kunstsmørspørgs­maalet stadig. Mere og mere tydeligt fremsatte Land­bruget Ønsker om Beskyttelse. Styrken i denne Bevægelse ses bedst af Datidens Aviser, hvor flere og flere Spalter blev stillet til Raadighed for Spørgsmaalet, og hvor de forskellige Redaktører efterhaanden tvinges ind i en fast Standpunkttagen for eller imod en Kunstsmørlov som den af Indenrigsministeren foreslaaede. »Aarhus Amtstidende« var en af de Aviser, der tog stærkest Del i Debatten. Vi har tidligere set, at Bladet gav Plads for Otto Mønstedes Indlæg, ligesom Spørgs­maalet blev berørt enkelte andre Steder i 1886, uden at Bladet dog tog noget Standpunkt for eller imod, tværtimod, det gav Plads for Indlæg fra alle Sider og opfordrede Læserne til Diskussion om Emnet¹⁴⁾.

De første Maaneder af 1887 var der ret roligt om Sagen; først i April Maaned blev der rørt ved den. Det var dog ikke Amtstidendes Redaktion, der gjorde

¹⁴⁾ »Aarhus Amtstidende« 4. Dec. 1886.

Begyndelsen, men en Mand fra Bladets Læserkreds, Gaardejer *Leth-Espensen* fra Viby. Han, der senere kom til at spille en ikke ringe Rolle, var Tilhænger af den Bjørnbakske Bevægelse og var meget interesseret i Landbrugsforhold. Han staar for os som en af de ivrigste Tilhængere af et rent Agrarparti, saavel ved denne Lejlighed som senere, da Bevægelsen i 1890'erne blussede voldsomt op igen, og hvor han som Folketingsmand gjorde et stort Arbejde for en Agrarpolitik. Han havde paa det Tidspunkt, der her er Tale om, holdt et Foredrag, som »Aarhus Amtstidende« refererede ret indgaaende¹⁵⁾, og han gav her Udtryk for sine Tanker om Kunstsmørret, Tanker, der forøvrigt er i absolut Modstrid med, hvad han senere hævdede. Han stod slet ikke som den Fjende af Kunstsmørret, han senere blev, tværtimod. Kunstsmørindustrien kunde aftage en Del af det danske Smør, saa her var et Marked, og det var jo kun godt. Derimod ønskede han en Indførselstold paa saavel Smør som Kunstsmør for derved at hæve Prisen paa Hjemmemarkedet og saaledes hjælpe Landbruget. Dette Forslag fremkaldte dog ingen Diskussion, og bortset fra en enkelt usigneret Artikel¹⁶⁾, hentet fra »Ugeskrift for Landmænd«, hvor Faren ved Anvendelse af fordærvede Raastoffer i Margarineindustrien fremhævedes, var der igen stille om Sagen nogle Maaneder. Først hen paa Efteraaret, i Oktober Maaned, begyndte den store Diskussion om Kunstsmørret, og derefter fortsatte den med stadig stigende Styrke og holdt først op, da Smørkrigen blev blæst af igen den 1. April 1888.

Det var Gaardejer Leth-Espensen, der begyndte. Den 4. Oktober gjorde han i »Aarhus Amtstidende« Rede

¹⁵⁾ »Aarhus Amtstidende« 12. og 13. Apr. 1887.

¹⁶⁾ »Aarhus Amtstidende« 3. Maj 1887.

for en Plan om at danne en Bondeorganisation, der skulde virke for en Forbedring af Landmændenes økonomiske Stilling. Leth-Espensen ønskede imidlertid en ren *Bonde-Organisation*, hvor det store Landbrug ikke maatte faa Lederstillingen. Organisationen skulde ledes i demokratisk Aand, og vilde Godsejerne slaa ind paa den Linie, var de hjerteligt velkomne, de kunde som Bevis paa deres gode Vilje begynde med at fælde Ministeriet Estrup¹⁷⁾! Leth-Espensens oprindelige Idé var saaledes ikke en altomspændende Agrarpolitik, det var ikke en Samling af »de store og de smaa Bønder«. At hans Tanker fandt Grobund, viser f. Eks. et Indlæg i samme Avis, hvor der ligeledes hævdedes: Vi vil selv og vi kan selv¹⁸⁾.

Den 19. November traadte Organisationen ud i Virkeligheden med Leth-Espensen som primus motor. Redaktør *Vilhelm Lassen* ved »Aarhus Amtstidende« spillede dog ogsaa en Rolle¹⁹⁾, han gav saaledes Tanken al mulig Støtte i sin Avis. Vilhelm Lassen var paa dette Tidspunkt en ung Mand paa 26 Aar og havde kun været Redaktør i Aarhus et Par Aar efter at have taget juridisk Embedseksamen. Han var meget paavirket af Viggo Hørup, og man gaar næppe nogen for nær, naar man karakteriserer ham som Hørups betydeligste Elev.

Bondeorganisationens Formaal ses af det Program, Leth-Espensen den 19. November offentliggjorde i Amtstidende. Det første Punkt er af særlig Interesse i denne Sammenhæng og lyder: »Der træffes hurtigst muligt virksomme Foranstaltninger til at sikre Landbrugets Produkter Stillingen paa Markedet. (Kunstmørlov«²⁰⁾). Kunstmørrets fremskudte Plads paa Pro-

17) »Aarhus Amtstidende« 21. Okt. 1887.

18) »Aarhus Amtstidende« 31. Okt. 1887.

19) A. Christensen: Vilhelm Lassen, p. 24.

20) A. Christensen: Vilhelm Lassen, p. 22 f.

grammet viser os, hvorledes man ansaa Konkurrencen fra Margarinen for en af Hovedaarsagerne til Landbrugskrisen.

I flere Artikler i de følgende Dage kommenterede Vilh. Lassen dette Program og stillede sig helt paa Stifterens Side. Ogsaa han gik ind for den demokratiske Linie i Foretagendet og vilde hellere et Samarbejde nedad med Husmænd og Landarbejdere end med det store Landbrug.

Jævnside med Agitationen for og Dannelsen af denne Forening, beskæftigede Bladet sig i stadig stigende Grad med Kunstmørret, og Vilh. Lassen forlod hurtigt sit neutrale Standpunkt fra 1886. I Artikler fra 8. og 25. Oktober og 1. og 9. November fremdrog han Spørgsmaalet, og Bladets Tone blev mere og mere »smørvenlig«. I den sidste af disse Artikler polemiserede han saaledes stærkt imod Modstanderne af en Smørlov og opfordrede Lovens Tilhængere, hvortil han regnede Landboere, Haandværkere og Arbejdere, til at slutte sig sammen. Et Par Dage efter uddybede han denne Tanke i en Spidsartikel, hvis Indhold karakteriseres ved følgende Afsnit: »Arbejder- og Middelstand i By og paa Land bør tage en fælles Kamp mod den fælles Fjende. De bør slutte en økonomisk Alliance, og paa denne Alliances Program skal der staa: Told paa Livsfornødenheder afskaffes. Landbruget holder Haanden over Beskyttelsen for Haandværket, og Arbejderne støtter Landbruget i dets Kamp mod de Kunstprodukter, der vil ødelægge Landbrugets Marked«²¹⁾.

I Slutningen af November traadte Smørkrigen ind i en helt ny Fase, ja, man kan maaske sige, at først her begyndte den egentlige Smørkrig, og vi vil foreløbig

²¹⁾ »Aarhus Amtstidende« 11. Nov. 1887.

forlade »Aarhus Amtstidende«, idet vi dog først vil fremhæve, at det var et af de Blade, der tidligst begyndte at røre ved Sagen, og man tager næppe meget fejl, naar man regner med, at den unge Redaktør her saa en Sag, han kunde slaa sig selv og sin Avis op paa. Men endvidere viser »Aarhus Amtstidende« fra disse Par Maaneder, at hvor dygtig en Redaktør Vilh. Lassen end var, saa manglede han dog det politiske Storsyn, der var nødvendigt for til Bunds at udnytte Kunstsmørsagen og de politiske Muligheder, den rummede. Hans første Bestræbelser for at bruge Kunstsmørsagen som et Middel til at danne en almindelig demokratisk Front mod Højre paa Land og i By, var paa Forhaand dømt til at mislykkes, da der her aldrig kunde blive tale om et Interessefælleskab. Hans næste Forsøg blev den rene Bondebevægelse, og for den var der naturligvis en bedre Virkelighedsbaggrund, da Kunstsmørrets eventuelle Trusel var rettet mod Landbruget. Men kun ved at samle hele Landbruget om Sagen og lade være med at skele til tidligere Partiskel, kun derved kunde Sagen udnyttes til Bunds og da med langt mere vidtrækkende Følger, end Vilh. Lassen havde Øjnene aabne for.

Kunstsmørsagen var nu blevet et Spørgsmaal, der i allerhøjeste Grad havde kaldt Landmændene frem, idet de forskellige Landbrugssammenslutninger diskuterede Sagen og tog Standpunkt til den. I November Maaned holdt »De samvirkende sjællandske Landboforeninger« Møde, og her vedtoges følgende Resolution: »Delegeretmødet udtaler Ønsket om, at al Fabrikation og Indførsel af samt Handel med Kunstsmør i Danmark umuliggøres. Skulde denne Bestemmelse ikke kunne gennemføres, slutter Delegeretmødet sig til den ovenfor af de jydsk Landboforeningers Delegeretmøde vedtagne Resolution med de Tilføjelser, som ere blevne gjorte af

det fynske Delegeretmøde²²⁾). Den jydsk Udtalelse er i Overensstemmelse med Ministerens Lovforslag, den fynske knytter hertil Ønsket om et Udførselsforbud. Ogsaa »Det kongelige danske Landhusholdningsselskab« beskæftigede sig med Sagen, og dets Præsidium udtalte: »— at medens et enkelt Medlem af Præsidiet anser det rigtigst ikke foreløbig at ønske strengere prohibitive Foranstaltninger mod Fabrikation af og Handel med Margarin her i Landet, end dem, der indeholdes i det af Regeringen forelagte Lovforslag, saa mene de andre Medlemmer af Præsidiet derimod, at et fyldestgørende Resultat af saadanne Foranstaltninger bedst vil kunne paaregnes ved et absolut Forbud mod al Handel med og Fabrikation af Margarin her i Landet, ligesom de ogsaa nære den Anskuelse, at en saadan Beslutning vil være berettiget, naar der ses hen til de store og vigtige Interesser, der i denne Sag staa paa Spil for en af Landbrugets og derved af Landets vigtigste Indtægtskilder²³⁾).

I November gled Kunstsmørsagen ind i den udpræget politiske Fase. Agrarbevægelsen fik storpolitisk Sigte, og Kunstsmørret skulde anvendes som et Middel i Kampen mod Ministeriet og Provisorieuvsænet. Denne »ny Politik« indledtes i »Politiken«, hvor Viggo Hørup i en stor Artikel tog Spørgsmaalet op til Behandling. Han brugte her følgende Vendinger: »At vi kan sælge vort Smør i England er en Livssag for Landet; lukkes dette Marked, er det et Slag mod hele Landets Velfærd, som ikke kan bæres uden de sørgeligste og mest indgribende Kalamiteter, der vil føles af alle i vort Land. Derfor er dette Spørgsmaal et Samfundsspørgsmaal og ikke

²²⁾ »Aarhus Amtstidende 17. Nov. 1887.

²³⁾ Trykt Brev, dateret Okt. 1887. Th. Segelckes Arkiv, Landbohøjskolen.

et Spørgsmaal alene om Landmændenes Interesser«. »Dersom vi vil reklamere for dansk Smør i England, saa skal vi sige: Danmark er et rent Land, der er intet Kunstsmør i Danmark«. »Det er det engelske Marked, der staar paa Spil, lad vore Styrere se til, at Staten ikke tager Skade«²⁴).

Som den første af Rigsdagens politiske Førere opstillede Hørup her Kravet om »rent Land«, som Slagordet snart lød. Hvad var det da, der fik Hørup til at indtage dette Standpunkt, som man paa Forhaand skulde tro var i Modstrid med hele hans Indstilling og Anskuelser? Det var ikke Sagens Realiteter, der havde hans Interesse, men han saa Sagens politiske Betydning, og derfor blev han pludselig Agrarpolitiker. For at forstaa Hørups Politik er det nødvendigt at kaste et Blik paa de interne Forhold indenfor Venstre. Ganske vist var der forholdsvis Enighed om, at en Forhandlingspolitik var den eneste Maade, hvorpaa Provisorierne kunde bekæmpes, men solidt underbygget var denne Enighed ikke, og det varede ikke længe, før Berg og med ham en mindre Gruppe sprang fra. Tilbage stod Hovedstammen af Partiet, men ogsaa i denne var der en dyb Kløft, skabt ved Partiets Sprængning i 1884, hvor Hørup og hans Tilhængere blev skubbet til Side, saaledes at der dannedes »det danske Venstre« under Ledelse af Berg og Bojsen og det »europæiske« Venstre under Hørups Ledelse. Hørup var uden Tvivl temmelig bitter over den Skæbne, der var bleven ham til Del som Fører for et Mindretal af Partiet, og han har ikke været ked af at finde en Lejlighed, hvor han kunde gøre et Forsøg paa igen at naa frem til en mere afgørende Indflydelse. I Løbet af 1887 var der endvidere

²⁴) »Politiken« 21. Nov. 1887.

skabt en Tilnærmelse mellem Hørup og Holstein-Ledreborg, der tidligere havde staaet Bojsen nærmere. Folketingsmand *F. Tutein* skrev saaledes til Bojsen i December Maaned, at meget tydede paa, at Grev Holstein var ved at svinge over til »Europæerne«, skønt han »anser det — — for en Umulighed, at Holstein kan svigte«²⁵). Tuteins Ord blev dog hurtigt gjort til Skamme, Hørup og Holstein fandt hinanden, og Smørkrigen var den første store Sag, hvor denne ny Koalition stod sin Prøve.

Som nævnt blev Hørup Agrarpolitiker, og som saadan kunde han kun betragte Leth-Espensens Bondeorganisation med største Velvilje²⁶). Men Hørup nøjedes ikke med de Kredse, der sluttede op om denne Bevægelse; skulde Sagen virkelig blive af Betydning, maatte hele Landbruget med, og et Samarbejde med det store Landbrug blev en Nødvendighed; og det saa meget mere, som det var indenfor disse Kredse af Højre, at Utilfredsheden mod Estrup var størst. Hvorledes dette Samarbejde kom i Stand, ligger i det dunkle; er der nogensinde ført Kulisseforhandlinger i dansk Politik, saa er det ved denne Lejlighed. Det er ikke muligt at spore, hvor Initiativet udgik fra; maaske har Grev Holstein spillet en Rolle som Mellemmand, skønt han ellers ikke var velset blandt sine Standsfæller. Saa meget synes sikkert, at i Begyndelsen af det nye Aar blev der dannet en Organisation, »Forretningsudvalget til Oplysning om Faren ved Kunstsmør«, bestaaende af nogle af Landstingets Godsejere med Greverne *Mogens Frijs*, *Ahlefeldt-Laurvigen* og *Moltke-Lystrup* som de ledende fra denne

²⁵) Brev dateret 17. Dec. 1887 fra F. Tutein til Fr. Bojsen. Bojsens Arkiv, Rødkilde Højskole.

²⁶) »Politiken« 2. Dec. 1887.

Side og Hørup, Holstein-Ledreborg og Jens Busk som de vigtigste Venstremænd. Til Formand valgtes en Ikke-Politiker, Proprietær *Lawaets*, Refnæsgaard²⁷). Denne Organisation startede en voldsom Agitation mod Kunstsmørret og skaffede de fornødne Midler til at betale en saadan med. En Del af disse er vel kommet fra Medlemmernes egne Lommer, mange af dem var jo meget velstaaende Mænd; andre skaffedes til Veje gennem Indsamlinger, som følgende Brev fra Udvalget til Grosserer *Plum*, Assens, viser det: »Vi afholder alle Udgifterne ved Piecerne og Møderne, men vil være Dem taknemmelig, om De i Assens vil forestaa en Indsamling til vor Agitation«²⁸).

Hørups Artikel den 21. November kan betragtes som Indledningen til denne Agitation, og det varede ikke længe, før den Brand, han dermed kastede ind i Venstre, flammede op i lys Lue. Det maa erindres, at i Foraaret 1887 viste Flertallet af det nedsatte Folketingsudvalg, at det ikke var til Sinds at indføre et Forbud mod Kunstsmør, tværtimod. At Hørup paa dette Tidspunkt satte hele sin Autoritet ind paa et Forslag, der var endnu mere yderliggaaende end Indenrigsministerens, maatte naturligvis faa sine Følger. Vilh. Lassen og med ham »Aarhus Amtstidende« fulgte snart Parolen fra Hørup. Endnu den 30. November nøjedes han med at henvise til Rigsdagen som den Myndighed, der skulde træffe Afgørelsen; men den 3. December tog han Skridtet fuldt ud og krævede »rent Land«. Bojsens Avis, »Morgenbladet«, var heller ikke sen til at indtage sit Standpunkt, der ogsaa i denne Sag var imod Hørup. Bojsen selv rykkede frem med et Par

²⁷) Kl. Berntsen: Erindringer III, p. 26. N. Neergaard: Erindringer, p. 202.

²⁸) Plums Arkiv. Erhvervsarkivet, Aarhus.

Artikler til Forsvar for det Standpunkt, han og Udvalgets Flertal havde indtaget. Med skarp Front mod Agrarpolitiken finder vi saaledes følgende: »Ingen vil glemme, at Venstre forlængst gennem stigende Oplysning og store politiske Kampe er vokset ud over den snævre Interessepolitik's Grænser, og har grundet sin Berettigelse som ledende politisk Parti deri, at det sætter sig som Maal at fremme hele Samfundets Vel«²⁹⁾.

Ved Aarsskiftet var Stillingen saaledes klar og alt lagt til Rette til en Kamp om Kunstsmørret. I den ene Lejr stod Flertallet af Venstre med Frede Bojsen i Spidsen, paa den anden Side et Mindretal under Hørup og Grev Holstein, der til Gengæld havde stærk Støtte i Landstingets Godsejerfløj, medens en Del af By-Højre uden Tvivl vilde støtte Bojsen, der ogsaa kunde mønstre Rigsdagens eneste Socialdemokrat.

I Oktober Maaned havde Indenrigsminister Ingerslev for tredie Gang forelagt sit uændrede Lovforslag i Folketinget. Paa Grund af Stridigheder om de provisoriske Love blev Rigsdagen hjemsendt i to Maaneder, saaledes at Kunstsmørloven først kunde komme til Behandling i Januar 1888. Den 18. begyndte Forhandlingerne, der varede i seks Dage. 29 Medlemmer havde Ordet, flere mere end een Gang, saa det er ikke faa Spalter i Rigsdagstidende, denne Sag lægger Beslag paa. Grupperingen var, som man kunde vente det; Flertallet af Talerne udtalte sig imod Regeringsforslaget. Stort set var 17 Talere imod Forslaget, 12 var Tilhængere eller endnu mere yderliggaaende, og i begge Grupper var de to store Partier repræsenteret. Hørup var Leder af den yderste Fløj. Allerede den første Dag fremsatte han i en stor Tale Kravet om »rent Land«,

²⁹⁾ »Morgenbladet« 3. Dec. 1887.

underbygget af de samme Argumenter, som han benyttede i »Politiken«, blot mere udførligt. Et Referat af de forskellige Medlemmers Indlæg er imidlertid overflødig. Det var de samme Argumenter, der blev brugt Gang paa Gang og kastet frem og tilbage mellem Debattørerne. Fra Hørups Fløj var Hovedargumentet Hensynet til det engelske Marked og den Skade, en Kunstsmøreksport her vilde udrette. Smørret vilde blive betalt med Kunstsmør-Priser, var Slagordet. Hollands Eksempel blev Gang paa Gang draget frem, og Holland blev skildret som et Land, hvor ganske faa Kunstsmørfabrikanter sad i Velleved og Overflod, medens samtlige Landmænd levede paa Hungersnødens og Sultedødens Rand. Dette Argument med det engelske Marked blev fra den anden Side imødegaaet med Paastanden om, at naar blot Englænderne fik godt Natursmør, saa var de ligeglade med, om vi selv spiste Kunstsmør eller endog eksporterede det. Det kunde endvidere let vise sig at være en Dumhed, hvis vi udelukkede os selv fra Eksport af Kunstsmør. Hovedargumentet fra denne Side var imidlertid af social Art. Kunstsmørret var et godt og billigt Næringsmiddel for Middelstand og Arbejderstand, og det vilde derfor være en Skam at forbyde det. Hvad et eventuelt Farvningsforbud angaar, blev fra denne Side fortalt flere rørende Historier om f. Eks. Arbejderen, der før havde siddet for sig selv og spist sit Fedtebrød, fordi han skammede sig overfor sine mere velstaaende Kammerater, der havde Raad til Smør. Denne sociale Mindreværdfølelse kunde nu afhjælpes, og den saakaldte honnette Ambition var derfor ikke til udelukkende Skade for Samfundet. At Modparten her havde et saarbart og kærkomment Angrebepunkt er indlysende.

Agrarpolitiken blev naturligvis ogsaa drøftet, og her

faldt ret skarpe Udtalelser, der viser, hvor stejlt Mod-sætningsforholdet var paa dette Punkt. Bojsen sagde saaledes: » . . . og særlig skulde jeg i højeste Grad beklage, om den Bevægelse, der er rejst i Anledning af denne Sag, skulde føre til, at der rejses en Storm mellem Landbrug og Demokrati«³⁰). *Klaus Berntsen* støttede Bojsen og angreb stærkt den ny Koalition mellem Højre og Venstre, der meget let kunde faa skæbnesvangre Følger for en demokratisk Politik. Andre Medlemmer af Venstre som *Viggo Bjørnbak* fra Aarhuskredsen og *Jens Busk* optraadte derimod som ivrige Forsvarere af Aгрarbevægelsen og Bondeorganisationen.

Man diskuterede navnlig, om Indenrigsministerens Forslag kunde kaldes Protektion eller ikke. Fra Tilhængernes Side blev en saadan Paastand imødegaaet meget kraftigt. Grev Holstein hævdede saaledes, at Lovforslaget jo ikke vilde ophjælpe nogen kunstig Industri og derfor efter hans Mening ikke kunde kaldes Protektion, og Indenrigsministeren kom med lignende Udtalelser. Det andet Parti vilde dog ikke lade sig nøje med denne Definition af Protektionisme. Højremanden Assessor *E. F. Larsen*, København, var af den Mening, at Frygt for Konkurrence var det vigtigste Motiv for dem, der ønskede Død over Kunstsmørret, og det var den værste Form for Protektionisme, han kendte. Bojsen selv fremførte, at enhver Politik, der gik ud paa at hæve Prisen paa en Vare, var Protektionisme. Han tænkte her ikke paa første Klasses Eksportsmør — for dets Pris spillede Kunstsmørret ingen Rolle — men paa det daarlige anden og tredie Klasses Smør, der i stor Udstrækning forhandlede paa Hjemmemarkedet.

³⁰) Folketingstidende 1887—88, Sp. 1798—99.

Saadanne Argumenter fløj frem og tilbage i denne Seks-Dages Debat, medens Højremand af Hjertens Lyst gik løs paa Højremand og Venstremand paa Venstremand med ikke ringere Styrke og Kamplyst.

Mod Slutningen af Debatten kom der undertiden mere forsonlige Toner ind. Grev Holstein erklærede saaledes i sin anden Tale, at han ikke vilde kræve rent Land, men af Hensyn til Konsumenterne nøjes med Regeringsforslaget suppleret med et Udførselsforbud. Ogsaa den modsatte Front vaklede, navnlig kunde man fra flere Medlemmers Side mærke en stigende Lige-gyldighed overfor Farvningsforbudet. Indenrigsministeren lagde heller ikke Skjul paa, at det sidste Ord fra hans Side endnu ikke var faldet. Overfor begge Sider viste han denne Forligstilbøjelighed, det ene Øjeblik ved at gaa ind paa Tanken om et Udførselsforbud, det næste ved at tale om Lempelser i Paragrafferne 6 og 7. Efter endt Debat sendtes Sagen i Udvalg, det samme som sidst, suppleret med fire nye Medlemmer, deriblandt Hørup.

Umiddelbart før og navnlig under og efter denne Behandling og den følgende Udvalgsbehandling naaede Agitationen i Pressen og ude paa Landet op til en Højde og Styrke, der var ganske enestaaende for den Tid.

Det var navnlig førnævnte Forretningsudvalg, der var virksom i denne Agitation. Det lod afholde en Række Møder Landet over, hvor forskellige Talere angreb Kunstsmørret og forelagde den fremmødte Forsamling — stor eller lille — en Resolution, der indeholdt Kravet om rent Land. Oftest blev denne Resolution vedtaget, kun enkelte Gange lykkedes det at skabe saa megen Opposition mod den, at den kunde forkastes eller i al Fald formildes. To Navne kommer

igen og igen ved Pressens Omtale af disse Møder, Redaktør Vilh. Lassen og Gaardejer Leth-Espensen, af Modstanderne betegnet med de lidet smigrende Øgenavne »Fanden og hans Pumpestok«³¹⁾. En Optælling af Møderne, foretaget paa Grundlag af »Politiken«s Referater, viser et Tal, der ligger omkring 70, fordelt over alle Landsdele, og der var muligvis endnu flere. Saa godt som samtlige Møder blev afholdt i de første to Maaneder af 1888.

Ved Siden af denne Virksomhed udsendte Forretningsudvalget en Række Skrifter, der skulde forklare Folk det forkastelige i at spise og — navnlig — eksportere Kunstsmør. Saavel Hørups som Jens Busks Tal i Rigsdagen blev udsendt i Særtryk, og Proprietær Lawaetz forfattede to Piecer: »Kunstsmørret og Danmark« og »Hvad man ser og ikke ser? Om Faren ved Kunstsmør«, begge fra 1888. I disse to Skrifter blev alle Argumenter kørt frem imod Kunstsmørret, og alle Argumenter til Fordel for det blev imødegaaet. Og i denne Del af Skrifterne fremsatte Forfatteren den Anskuelse, at Smør egentlig var en Luksusartikel — i alt Fald første Klasses Smør — og de mindrebemidlede burde nøjes med anden Klasses Smør og Fedt, og slog dette ikke til, saa var det saamænd kun til Gavn for Landet, da Smaafolk herhjemme spiste alt for meget Smørrebrød, hvilket var Hovedaarsagen til den store Drikfældighed herhjemme! Man kan ikke lade være med at tænke paa Vilh. Lassen, der jo var med i denne Agitation. Hvor langt var han ikke kommet fra sit oprindelige Standpunkt, at Kunstsmørret skulde bruges til at sammensvejsede de underste Samfundslag mod de mere besiddende Dele.

³¹⁾ Frede Bojsens Erindringer. Manuskript p. 64. Rødkilde Højskole.

Og der kom flere Piecer, Særtryk af forskellige Avisartikler, hvoraf et som Motto havde et af de mange Slagord, Smørkrigen skabte: »Kunstmør er Fedt, der lever paa den Løgn, at det er Smør«³²⁾. Under hele denne højstemte og opfanatiserede Agitation er det helt velgørende at finde et enkelt Skrift, der gjorde et Forsøg paa at faa de forskellige Parter ned paa Jorden igen. Det er en lille Piece udgivet af Forstanderen paa Landbrugsskolen i Lumby, *K. Frantzen*: »Kunstmørret contra Landbruget« (Odense 1888). Han lagde ikke Skjul paa, at han var Landbrugets Mand og forstod dets Krav om Forbud og var klar over, at et saadant kunde blive nødvendigt; men det vilde i alle Tilfælde være at betragte som det mindre Onde, der burde foretrækkes for det større, Landbrugs-eksportens Ødelæggelse. Den Indrømmelse gav han; men han ønskede, at Kampen mod Kunstmørret skulde holdes inden for det tilbørliges Grænse, og angreb en Række af de Punkter, hvor »Smørvennerne« var gaaet for vidt. Man maatte indrømme, skrev han, at Kunstmørret var et godt og billigt Næringsmiddel. Mod den, der angreb dets Sundhed, skrev han følgende: »Forøvrigt turde der her i Danmark være fuldt saa megen Grund til at kræve, at Staten gennem Sundhedspolitiet beskytter os imod Mælk og Smør fra de Tusinder af lungesyge Køer, der bevisligt staa rundt om i vore Landmænds Stalde, og med hvis Produkter Tuberkelbaciller bevisligt overføres til Mennesker«. Og med direkte Adresse til Lawaetz skrev han følgende Stykke: »Vi bebrejdede aldrig velhavende Folk, at de leve godt; men vi tilstaa, at det gør et grimt Indtryk paa os, naar Folk, der selv smører tykt paa af første

³²⁾ Tre Artikler om Kunstmør. København 1888.

Klasses Smør, bilde sig ind, at det klæder dem med Salvelse at formane Smaafolk til at smøre tyndt paa af amerikansk Svinefedt«.

Som nævnt, det er velgørende at høre, at ikke alle Tilhængere af et eventuelt Forbud var paa Linie med Forretningsudvalgets noget vel stærkt klassebestemte Politik og ogsaa havde Øjnene aabne for andre Samfundslag. Men K. Frantzen var en enlig Svale.

Af de danske Aviser stod et temmelig stort Antal paa Linie med Forretningsudvalget. Først og fremmest »Politiken« og »Aarhus Amtstidende«, der praktisk talt daglig berørte Kunstsmørsagen og ikke lod nogen Lejlighed gaa tabt til at agitere imod det. Navnlig det, hver Dag at kunne opremse nogle Møder, hvor Stemningen var imod Kunstsmørret, maa have været af ikke ringe agitatorisk Virkning. Men ogsaa andre Blade tog nu Stilling til Sagen, og mange gik ind for »rent Land«. Først og fremmest maa nævnes »Berlingske Tidende«, Regeringsbladet par excellence. Bladet gav Plads for to Artikler af Mejerikonsulent B. Bøggild³³⁾, hvori denne søgte at vise, hvorledes det hollandske Smørmarked i England var i rivende Tilbagegang baade kvalitativt og kvantitativt paa Grund af en stigende Kunstsmøreksport til England. De danske Landmænd burde ved Gennemførelse af »det rene Land« hindre, at den samme Kalamitet indtraf for Danmarks Vedkommende. Disse Artikler blev gentagne Gange brugt i Diskussionen baade i Pressen og i Rigsdagen, hvor Modstanderne forsøgte at pille ved deres Værdi. Nogle Dage efter den sidste Artikels Fremkomst tog »Berlingske Tidende«s Redaktion endelig Standpunkt og gik i en ledende Artikel ind for »det rene Land«³⁴⁾.

³³⁾ »Berlingske Tidende« 7. og 17. Jan. 1888.

³⁴⁾ »Berlingske Tidende« 10. Febr. 1888.

Ogsaa Højrebladet »Dagbladet« slog nu ind paa denne Linie, selv om det ogsaa nu som i 1886 gav Plads for Indlæg fra den anden Side. Det kan nævnes som en lille Pudsighed, der baade giver os Bladets Stilling og et Indtryk af, i hvor høj Grad Tiden havde Kunstsmør paa Hjernen, at Bladet i en Polemik mod Georg Brandes brugte følgende Overskrift til en Artikel: »Dr. G. Brandes som litterær Kunstsmørfabrikant«³⁵).

I Provinsen stod Flertallet af Højrebladene ligeledes paa denne Side, f. Eks. »Aarhus Stiftstidende« og »Jyllandsposten«. I førstnævnte Blad var der meget lidt om Sagen, og det Stof, der bragtes, var hentet fra andre Blade og blev ikke kommenteret, saaledes Bøggilds Artikler. Først den 28. Marts kom der et redaktionelt Stykke, idet Bladets Landbrugsmedarbejder opstillede Kravet om »rent Land«, et Standpunkt, der imidlertid paa dette sene Tidspunkt var fuldstændig forladt som komplet uigennemførligt. »Jyllandsposten« viste sine Sympatier ved at optrykke Rigsdagstalerne af Landbrugspolitikeren Godsejer *Lüttichau*, Hørup og Indenrigsministeren, og faa Dage senere meldte Bladet sig som fuldtro Tilhænger af Forbudspolitikken³⁶).

Af Venstreblade stod »Næstved Tidende«, »Østjyllands Folkeblad«, »Roskilde Folkeblad« og »Den danske Folkeven« paa samme Side som »Poltiken« og »Aarhus Amtstidende«.

Modstanderne af saavel Ministerens Forslag som af Kravet om »rent Land« tog imidlertid Kampen op. De havde ikke nogen fast Organisation, som den, der fandtes hos Modparten, og heri maa vi se Grunden til, at saa mange Kunstsmørmøder kunde tages til Indtægt

³⁵) »Dagbladet« 7. Marts 1888.

³⁶) »Jyllandsposten« 26., 27. og 28. Jan. og 3. Febr. 1888.

for Forbudstilhængerne. Denne Lejr bestod ellers ogsaa af Folk fra vidt forskellige Kredse. Først og fremmest Hovedstammen af Venstre med Bojsen og Berg i Spidsen, selv om sidstnævnte ikke i denne Sag var i første Række. Dernæst den Del af Højre, der havde Tilknytning til Byerne og Embedsstanden, og endelig Socialdemokratiet, det eneste Parti, der ikke stod delt i denne Sag.

Hvad Socialdemokratiet angaar, er der imidlertid fremsat Tvivl om de Motivets Renhed, der gjorde Partiet til Tilhænger af Margarinen. En tidligere Partifælle og Medarbejder ved »Social-Demokraten«, *J. J. Ipsen*, fortæller i sine Erindringer, at Hørup egentlig havde faaet Partiets Ledelse, P. Holm og Hørudum, over paa sit Parti, da han startede Kampagnen. Ipsen skriver: »Pianofortearbejder *V. T. Holst* var sendt ud paa en Agitationsrejse med Slogordet: »Det bedste er ikke for godt for Arbejderne, og det bedste er Smør«. Men saa hændte der dette, at en lille Mand fra Aarhus en Dag dukkede op i København og bankede paa henne i Rømersgade 24 (»Social-Demokraten«s Redaktion og Partiets Hovedkvarter). Det var Otto Mønsted. Nøglen blev drejet om ind til Værelset bag »Social-Demokraten«s Ekspedition, hvor Partiets Spidser forhandlede med Mønsted, og der blev kun lukket op, hver Gang Tjeneren nede fra Kælderen kom med Portvin. Det varede flere Dage. Saa rejste Mønsted tilbage til Aarhus, Pianofortearbejder Holst blev kaldt hjem og fik nye Instrukser; herefter rejste han ud med: »Det billigste er ikke for godt for Arbejderne, og det billigste er Margarine«. Han sagde ikke ligefrem Mønstedes, for han var uvidende om det hele. Hørup ogsaa, han er sikkert blevet forbavset³⁷⁾. Ipsen lægger jo ikke megen Skjul

³⁷⁾ J. J. Ipsen: En Utopists Historie, p. 72 f.

paa, at efter hans Mening var Socialdemokratiet bestukket til at indtage den Holdning, det indtog; men der findes mange stærke Vidnesbyrd imod, at en saadan Tamany-Hall Politik blev drevet. Allerede i 1886 talte Hørdum imod et Forbud, og »Social-Demokraten« skrev paa samme Tid bl. a. følgende: »Forslaget vil ikke forbyde Fabrikationen her i Landet af Kunstsmør og vil heller ikke forbyde Salget i Butikkerne, men alligevel umuliggør det saavel Fabrikationen som Forhandlingen ved en Række urimelige og nærmest komiske Bestemmelser«³⁸⁾. Og heller ikke i Efteraaret 1887 finder vi i den socialdemokratiske Presse saa meget som en Linie, der antyder, at Partiet vilde forlade den Linie, det engang var slaet ind paa. Det er rigtigt, at V. T. Holst var paa Agitationsrejse det Aar; men efter samtidige Referater i »Social-Demokraten« nævnte han ikke et Ord om Kunstsmør³⁹⁾. Fra den kritiske Tid, November og December 1887, finder vi i »Social-Demokraten« fra 16. Novbr. et Referat fra de sjællandske Landboforeningers Møde, hvor disses Forhandlinger om Kunstsmørret omtales med en tydelig Afstandtagen fra Landmændenes Krav, og en Uge efter Hørrups Fremstød, bragte »Demokraten« i Aarhus en af Fr. Bojsens Artikler fra »Morgenbladet«, hvor denne angreb Hørrups Standpunkt stærkt⁴⁰⁾. Det vilde være højst mærkeligt og meget daarligt ligne Socialdemokratiet, hvis det ikke havde benyttet sin Presse i en Kampagne som den, Ipsen antyder, naar Partiet oven i Købet sendte mundtlige Agitatorer ud. Man maa antage, at det er den Animositet, Ipsen paa sine gamle Dage følte mod Socialdemokratiet, og som præger hans Erindringer

³⁸⁾ »Social-Demokraten« 13. Okt. 1886.

³⁹⁾ »Social-Demokraten« 27. Juli og 9. Aug. 1887.

⁴⁰⁾ »Demokraten« 1. Dec. 1887.

mange Steder, der har faaet hans Fantasi til at løbe lovlig stærkt.

I Januar 1888 var der i alt Fald ingen Tvivl om Socialdemokratiets Stilling, og dets vigtigste Indsats blev en Modaktion mod Resolutionerne fra Kunstsmørmøderne. I Løbet af forbavsende kort Tid fik Partiet i København samlet ca. 68.000 Underskrifter paa en Adresse til Fordel for Kunstsmørret, og fra flere jydskke Købstæder, f. Eks. Aarhus, indløb lignende Adresser. »Morgenbladet« lavede lidt Statistik over det københavnske Tal og fandt ud af, at ca. 33 % af den voksne Befolkning i København stod som Underskrivere⁴¹⁾. Lad være, det var højt regnet, et Faktum var det i al Fald, at der var mange Underskrifter uden for Arbejdernes Rækker. »Morgenbladet« rokkede endvidere lidt ved de mange enstemmigt vedtagne Resolutioner fra Kunstsmørmøderne. Aalborg Amts Landboforening blev draget frem som Eksempel. Foreningen havde ca. 2000 Medlemmer, men til Mødet mødte kun 2—300 Mennesker, af disse udvandrede en Del Medlemmer, inden Afstemningen fandt Sted, og af de tilbageblevne 150 Mennesker stemte kun 91 for Resolutionen!⁴²⁾ Det var midlertid ikke ved Resolutioner og ved Krig paa Kunstsmørmøderne, at Bojsens Venstre førte Kampen; det brugte Partiets Presse, først og fremmest »Morgenbladet«.

Argumentationen var her stort set den samme, som vi finder den i Bojsens Taler i Rigsdagen. Et Par Eksempler vil vise dette. »Det er Englænderne den ligegyldigste Sag af Verden, om vi spiser Kunstsmør, naar det, vi sælger dem som Smør, virkelig er det og er en fin Vare«. »Fornuftige Kontrolbestemmelser, helst saa

⁴¹⁾ »Morgenbladet« 17. Febr. 1888.

⁴²⁾ »Morgenbladet« 28. Jan. 1888.

tæt op ad Englands som muligt, Natursmør for sig og Kunstsmør for sig, og begge Dele saa godt som muligt — det er den naturligste Løsning af Kunstsmørproblemet, en Løsning i alles velforstaaede Interesse⁴³⁾. Men dette Blad vendte sig imidlertid snart til den mere principielle Side af Sagen og angreb og mistænkeliggjorde den ny Konstellation, Sagen havde skabt. »Der hviler over denne Agitation et Præg af Uvederhæftighed; ingen Grunde, men mange krasse Slagord er det, som karakteriserer den. Pudsigt nok — og maaske ret oplysende — er det et Par unge Akademikere (*Vilh. Lassen* og Studentersamfundspolitikeren cand. mag. *Johan Ottosen*), som arbejder hidsigst i denne Agitation. De har ombyttet Agitationen for den litterære Realisme med noget, de i deres Ukendskab til virkelig Politik mener skal være politisk Realisme⁴⁴⁾. »Den Agitation, man vil sætte i Scene, er lige saa forsvarlig, som hvis man vilde raabe »Brand« i et tætpakket Teater for at se, om Teatret let kunde tømmes⁴⁵⁾. »Vi tvivler ikke om, at der er brave Demokrater, der i god Tro kan gaa med til en saadan Agitation, men der er utvivlsomt ogsaa Fjender af Demokratiet, som har haft deres Bagtanker med den, og begynder man først en hidsig Agitation sammen med de argeste politiske Modstandere, kan man let ende med at være en anden, end man var, da man begyndte⁴⁶⁾. Agitationen var »noget nær det uappetitligste, vort Land har set i lange Tider⁴⁷⁾.

Af Højreblade, der stod paa denne Side, skal først nævnes »Avisen«. Denne angreb ligeledes Lovforslaget

⁴³⁾ »Morgenbladet« 8. Jan. 1888.

⁴⁴⁾ »Morgenbladet« 19. Jan. 1888.

⁴⁵⁾ »Morgenbladet« 21. Jan. 1888.

⁴⁶⁾ »Morgenbladet« 24. Jan. 1888.

⁴⁷⁾ »Morgenbladet« 12. Febr. 1888.

i stærke Ord og fremførte navnlig det sociale Element i Sagen. Bladet var i særlig Grad Organ for »Højres Arbejder- og Vælgerforening« i København, og til Bladets Ros skal det siges, at det tog den fulde Konsekvens af sin Stilling og forsvarede Arbejdernes Interesser saa godt som noget socialdemokratisk Blad. Ogsaa »Nationaltidende« var at finde paa denne Fløj, og Grunden til det var vel Bladets og dets Ejer, Ferslews, nære Tilknytning til københavnske Handels- og Industri Kredse. Det vendte sig stærkt mod den Klassepolitik, der var under Opsejling: »Kort sagt, det forekommer os, at de let forstaaelige særlige Landmandsønsker til Dato mangler fornøden Dokumentation af almindelig Samfundsbetydning. Den hede Begjæring efter Beskyttelse og de store Paastande forslaa ingenlunde til at overbevise om andet, end at Landbostanden gjerne vil have Magten og bruge den til Gunst for sig«⁴⁸).

Hele den Bergske Presse sluttede sig ogsaa til denne Gruppe, men der er næppe Grund til at gaa ind paa dens Argumentation; den fremviser intet af Betydning udover selve Standpunktet.

Ogsaa udenfor den egentlige Dagspresse behandlede Spørgsmaalet. At Landbrugets Fagskrifter gav sig af med det, er en Selvfølge, og en lige saa stor Selvfølgelighed er det, at f. Eks. »Ugeskrift for Landmænd« kæmpede for »det rene Land« af alle Kræfter. Men ogsaa i Skrifter, der ikke havde direkte Tilknytning til nogle af de stridende Parter, finder vi Stof om Kunstsmørret, saaledes i »Højskolebladet«. »Punch« benyttede naturligvis Lejligheden til at faa Stof til sine Tegninger og Viser. Dette Vittighedsblad, der havde Rod indenfor københavnske Højrekredse, var nærmest

⁴⁸) »Nationaltidende« 17. Febr. 1888.

Modstander af Forbud og gav ofte Udtryk for sin Ærgrelse over, at denne Sag kunde skabe saa meget Røre, naar den for Bladet langt vigtigere Forsvarssag ikke kunde oprøre Sindene i særlig høj Grad; saaledes i følgende Viseslutning:

Men naar det Danmarks Livssag, Smørret, gælder,
 Da stemte vi til sidste Mand;
 Det er vort dyreste, vort bedste Eje,
 Og Pokker skulde gi'e en Døjt
 Til Dannebrog, saa det højt kan vaje,
 Naar bare Smørrets Pris kan holdes højt.
 Det trøste vil vort Folk i Døden,
 At der er ingen Ting saa galt,
 Det er dog godt, at man har Smør i Grøden,
 Især naar man faar Smørret godt betalt⁴⁹⁾.

I Betragtning af, at alle skrev og vel ogsaa talte om Kunstsmør i de Dage, er det mærkeligt, at vi finder saa faa Hentydninger til det i Breve til og fra Datidens Politikere. Forskellige Privatarkiver i Rigsarkivet er undersøgt, uden at det har været muligt at finde noget til Belysning af Episoden. I Frede Bojsens store Brevsamling paa Rødkilde Højskole er der kun fundet et enkelt, der til Gengæld er meget karakteristisk. Det er anonymt og er underskrevet: En Højremand, men politisk. Brevskriveren takker Bojsen for hans Indsats i Sagen og beder ham fortsætte, saa det elendige anden og tredie Klasses Smør vil forsvinde fra Markedet. »Derfor bliv ikke træt, men anvend al Deres Indflydelse paa denne Sag, der vil være af stor Interesse for saa mange«.

Midt i Februar indtraf en Begivenhed, der giver et godt Billede af, hvor fanatisk Kampen efterhaanden

⁴⁹⁾ »Punch« 1888, p. 26.

var blevet. I Venstrepresen fandt man den 17. Febr. eller umiddelbart efter følgende Stykke: »Idet Partiet selvfølgelig og fuldt ud anerkender Vælgernes Ret til paa Møder og gennem Afstemninger at tage Stilling til Kunstsmørloven, maa man dog bestemt fraraade, at den politiske Kamp skydes til Side for dette bestemte Spørgsmaal, navnlig hvis dette fører til at svække det nødvendige Sammenhold i Kredsene i den for os alle fælles Kamp mod Højre. Venstres Bestyrelse, 16. Febr. 1888«⁵⁰).

Baggrunden for dette Skridt var naturligvis Splitelsen indenfor Venstre, der paa dette Tidspunkt var af en saadan Karakter, at den truede med at sprænge Partiet fuldstændigt, navnlig hvis det skulde gaa saaledes, at der skulde holdes Valg paa dette Spørgsmaal, og en saadan Tanke var allerede begyndt at spøge. »Politiken« skrev saaledes: »Den (Kunstsmørsagen) har væltet de gamle Partiskel, kastet Højre og Venstre imellem hinanden og skabt nye Grupperinger, som foreløbig, løst og flygtigt skitseret, muligt slettes igen med denne enkelte Sag, muligt ogsaa i deres Eftervirkninger vil føles i en længere Fremtid. Det vil bero paa, om Folketinget i denne Samling vinder frem til et Kompromis, der nogenlunde tilfredsstillende begge Parter, eller om Sagen skal holde sig paa Dagsordenen gennem kommende Tidens Agitation og ny Valg«⁵¹). Af følgende Stykke fra »Morgenbladet« ses det, at dette Spørgsmaal ogsaa er blevet drøftet paa Møderne Landet over: »Vi har Ret til at fremsætte denne Advarsel (foran citerede Stykke om Samarbejdet med Demokratiets Fjender), fordi nogle — ganske vist højst ungdommelige Politikere — allerede er løbet avet

⁵⁰) »Politiken« 17. Febr. 1888.

⁵¹) »Politiken« 22. Jan. 1888.

om og har truet gode politiske Meningsfæller med Krig paa Valgtribunen⁵²⁾.

Saa vel Hørup som Bojsen tog Udtalelsen til Indtægt for sig. Vilh. Lassen var ret uheldig. Han fik Kendskab til Udtalelsen gennem »Morgenbladet« og tog derfor Afstand fra den med Ordene: »Manifestet er ligesaa overflødigt som uskadeligt⁵³⁾. Et Par Dage senere saa han imidlertid »Politiken«s Udlægning og kom da til det Resultat, at Manifestet egentlig var ganske fornuftigt, da det vilde sætte en »Mundklemme paa det Kor af halsende Højskoleforstandere og deres Eftersnakkere, som i disse Dage skriger op, som levede de udelukkende af Kunstsmør⁵⁴⁾.

Efter Manifestets Ordlyd at dømme synes der dog ikke at være Tvivl om, at det er Bojsen og hans Fløj, der har Skylden for dets Tilblivelse. Opfordringen til den fælles Front mod Højre kan næppe være kommet fra de Mænd indenfor Venstre, der var i saa intimt Samarbejde med Højremænd; ligesom det ogsaa var Kunstsmørfjenderne, der var begyndt at slaa paa det kommende Valg med dette Punkt som Valgprogram.

Manifestets tilsigtede beroligende Virkning blev dog ikke stor. Agitationen fortsattes stadigvæk, og Tonerne blev ikke mildere; men dog er der en Forandring at spore. Agitationen for det »rene Land« traadte mere og mere i Baggrunden, og Kunstsmørfjenderne gik over til et andet Program, Indenrigsministerens Forslag suppleret med et Udførselsforbud. Grunden til denne Ændring maa findes i Folketingsudvalgets Arbejde, hvor Hørup var blevet klar over det umulige i Kravet om »rent Land«. Denne Politik havde ingen

⁵²⁾ »Morgenbladet« 24. Jan. 1888.

⁵³⁾ »Aarhus Amtstidende« 18. Febr. 1888.

⁵⁴⁾ »Aarhus Amtstidende« 20. Febr. 1888.

Chancer for at blive gennemført, medens det bedre kunde tænkes, at Lovforslaget kunde om ikke blive gennemført, saa dog give Muligheder for et antageligt Forlig.

I Slutningen af Februar forelaa Betænkningen fra dette Udvalg. Flertallet sluttede sig nøje til det tidligere Udvalgsflertals Indstilling med faa ikke væsentlige Ændringer. Et Mindretal bestaaende af fire Medlemmer med Hørup og Godsejer Lüttichau som de betydeligste gik principielt ind for »rent Land«, men erkendte paa samme Tid, at dette var en Umulighed, og i Stedet anbefalede det Indenrigsministerens Forslag suppleret med Udførselsforbud. Et andet Mindretal var Modstander af Blandingsforbud, men Tilhænger af Farvningsforbud subsidiært Udførselsforbud.

Omkring første Marts fandt anden Behandling Sted. Denne strakte sig over tre Møder, og igen havde en Række Talere Ordet. De vigtigste Indlæg kom naturligvis fra Bojsen og Hørup, der var Ordførere for de to stridende Parter. Denne Behandling adskiller sig ellers ikke stort fra første Behandling. Det var den samme Argumentation, og atter spillede Holland og Konsulent Bøggilds Tal en Hovedrolle, uden at nogen af Parterne dog var saa meget inde i Hollands Forhold, at den kunde tage Stikket hjem. Ogsaa Agrarpolitiken blev draget frem igen og angrebet meget stærkt af det bojsenske Venstre, mens Hørups Parti hævdede, at der var lagt alt for stort et Perspektiv ind i denne Sag. Men der var dog ogsaa nye Toner, der pegede fremad mod den endelige Løsning af Konflikten. Bojsen rettede saaledes et meget voldsomt Angreb mod Blandingsparagraffen, hvor han oven i Købet gik saa vidt som til at udtale, at han vilde betegne det som en Skamplet, hvis Folketinget eller den danske Rigs-

dag gennemførte en saadan Paragraf. Ogsaa Farvningsforbudet angreb han, men han var her ret veg i sine Udtryk og holdt flere Bagdøre aabne. Denne Tendens traadte endnu tydeligere frem hos nogle af Tilhængerne, bl. a. hos den unge *Niels Neergaard*, der i et langt og uhyre sagligt Indlæg søgte at gyde Olie paa de oprørte Vande. Grunden til denne Svingning, som Hørup forøvrigt ikke var sen til at udnytte, maa ses af den Omstændighed, at Folketingets Medlemmer ved en Demonstration paa Landbohøjskolen havde set, hvor let det vilde være for en Husmoder selv at farve Kunstsmørret.

Indenrigsministeren stod paa et lignende Standpunkt som sidst. Han holdt endnu fast ved Paragrafferne 6 og 7, medens han ikke viste sig som større Tilhænger af et Udførselsforbud, som han dog heller ikke vilde lade være Anstødssten for Sagens videre Forløb. Han udtalte sig stadig i forhandlingsvenlig Retning og saa i det hele taget nødigt, at Sagen løb ud i Sandet. Ved den afsluttende Afstemning sejrede Bojsen paa alle Punkter, men ikke lige afgørende. Ved de tre Forbudsparagraffer laa Stemmetallene saaledes: Farvningsforbud, 48 imod, 39 for, 2 blanke; Blandingsforbud, 61 imod, 25 for, 2 blanke; Udførselsforbud 56 imod og 32 for.

Stemmeafgivningen viste tydeligt det Skel, der var sat i Partierne. Af Højres Medlemmer stemte 9 for Blandingsforbud, 13 imod, 11 for Farvningsforbud og 11 imod, og 9 for Udførselsforbud og 14 imod. Alle de øvrige Stemmer var paa en Socialdemokrats nær Venstrestemmer, saaledes at Flertallet indenfor Venstre fulgte Bojsen i alle tre Afstemninger. Stemmeafgivningen viste endvidere, at Stemmeafgivningen for en stor Del var gaaet efter Linien: Landet paa den ene

Side, Byen paa den anden. Navnlig indenfor Højre var dette Skel skarpt, skarpere end hos Venstre, hvor Hørup havde Hold i nogle Venstremænd fra Byerne, ligesom et ikke ringe Antal Landmænd fulgte Bojsen.

Den 14. Marts foretoges tredie Behandling i Folketinget. Forskellige Ændringer af redaktionel Karakter blev foretaget, men ingen af principiel Betydning. Under Forhandlingerne kom der heller ingen ny Momenter til, bortset fra, at der fremkom en Idé om en Farveskala, der skulde være normgivende for Farven paa Kunstsmør — eller Margarine, som Navnet nu blev fastsat til. Behandlingen sluttede med en Afstemning, der stort set gav samme Resultat som sidst.

Medens disse to Behandlinger stod paa, holdtes Kampen i Pressen stadigvæk gaaende. Manifestet af 16. Februar havde ikke formaaet at standse den, navnlig gav Spørgsmpalet om et eventuelt Valg paa Kunstsmørsagen Anledning til megen Drøftelse. Det var Hørup, der igen bragte dette Moment ind i Debatten ved i Folketinget rent ud at sige, at et nyvalgt Folketing uden Tvivl vilde se anderledes paa Sagen. Med en behændig Anvendelse af et Ordspil skrev han i »Politiken«: »Saaledes endte denne første Holmgang eller, om man vil, anden Akt i dette store Drama, hvis Knude endnu kun er strammet. Der er endnu længe til Opløsningen, og forinden vil der forefalde mange spændende Optrin«⁵⁵⁾. »Aarhus Amtstidende« sekunderede »Politiken« godt og opfordrede Vælgerne til næste Gang, der skulde være Valg, da at sikre sig Kandidaternes Stilling til økonomiske Spørgsmaal af denne Art⁵⁶⁾. Hørups Hentydninger i denne Retning blev naturligvis kraftigt imødegaaet saavel i Folketinget

⁵⁵⁾ »Politiken« 6. Febr. 1888.

⁵⁶⁾ »Aarhus Amtstidende« 1. Marts 1888.

som i Pressen. Navnlig maa det bemærkes, at der fra Højres Side blev taget kraftigt Afstand fra denne Tanke⁵⁷⁾. Der er imidlertid næppe Tvivl om, at Hørup kunde have vundet en ikke ringe Sejr, hvis Spørgsmaalet virkelig var kommet ud paa Valgtribunerne. Flere Rigsdagsmænd blandt Bojsens Tilhængere fik Henstilling fra deres Vælgere om at gaa ind for Forbudspolitikken⁵⁸⁾. Klaus Berntsen fortæller følgende: »— og jeg er ikke utilbøjelig til at tro, at dersom Estrup havde foretaget en ny Opløsning og udskrevet ny Valg i det psykologisk rigtige Øjeblik, vilde mange af os, der var Modstandere af det »rene Land« være blevet paa Valpladsen⁵⁹⁾. Opløsningen kom imidlertid ikke, Godsejer-Højre har vel ikke turdet stole saa meget paa sine ny allierede, at det har turdet vove Forsøget, og Ministeriet var jo ikke interesseret i et Samarbejde af den Art, som Smørkrigen havde fremkaldt.

Ogsaa andre Strengte blev der slaaet paa. »Aarhus Amtstidende« kom med heftige Udfald mod Kapitalismen som staaende bag Bojsen og hans Parti⁶⁰⁾. Noget Bevis for denne Paastand var der dog ikke i Artiklen. Breve fra forskellige engelske Smørimportører og Købmænd blev aftrykt, nogle anbefalede »rent Land«, andre var nærmest ligeglade. »Morgenbladet« arbejdede paa at uddybe Kløften mellem de store og smaa Landmænd og fremhævede Beskyttelsens daarlige Sider. »Mer og mer bliver det klart, at i en Beskyttelse for det simple Smør paa det hjemlige Marked er det, at Smøragitationen munder ud«, og senere »— flere Herregaarde synes maaske ikke saa godt om

⁵⁷⁾ »Nationaltidende« 6. Marts 1888.

⁵⁸⁾ »Politiken« 27. Marts 1888. Neergaard, p. 204.

⁵⁹⁾ Kl. Berntsen, p. 26.

⁶⁰⁾ »Aarhus Amtstidende« 12. Marts 1888.

Konkurrencen fra Andelsmejerierne og kan ønske Bevægelsen paa dette Omraade standset ved, at det simple Smør beskyttes⁶¹). »Avisen« kom med stærke personlige Angreb paa Vilh. Lassen og beklagede sig over, at Højremænd vilde benytte en saa kompromitteret Person i deres Agitation⁶²). Vilh. Lassen havde flere Gange paadraget sig Domme for sit kraftige Sprog mod Ministeriet og dets Provisoriepolitik.

Fra Margarinefabrikanter og -importører hører vi ikke meget i denne bevægede Pressestrid. I »Avisen« var der enkelte Indlæg fra en Margarineimportør, Grosserer *Meyer*. Han angreb Bøggilds Artikler i »Berlingske Tidende« og fremhævede, at Holland og de hollandske Landmænd tjente mindst ligesaa meget paa sin Kunstsmøreksport, som de havde gjort det paa en Smøreksport⁶³). Otto Mønsted selv var denne Gang tavs, men bag Kulisserne har han maaske arbejdet; det gjorde i alt Fald hans Svigerfader, Grosserer *Hans Broge*. Han leverede en Del vigtigt Materiale til Gunst for Margarinaen til »Demokraten«s Redaktør, *E. Marott*, der gennem Partifæller i København lod det gaa videre til Folketingsudvalget⁶⁴). »Kong Hans« paa »Demokraten«s Kontor for at indlede et Samarbejde, en anden af de mærkelige Konstellationer, som Smørkrigen har at opvise. Maaske er det denne Begivenhed eller en lignende i København, der har været Grundlaget for J. J. Ipsens Insinuationer; men herfra og til regulær Bestikkelse er der dog et Stykke Vej, og det kan i denne Henseende være gavnligt at nævne, at ingen af de socialdemokratiske Blade i dette Tids-

⁶¹) »Morgenbladet« 1. Marts 1888.

⁶²) »Avisen« 20. og 28. Febr. 1888.

⁶³) »Avisen« 20. Jan., 21. og 22. Febr. 1888.

⁶⁴) Aarhus Handelsforening 1862—1937, p. 74—75.

rum havde Annoncer fra Otto Mønsted. Der var et udpræget Interessefællesskab Parterne imellem, og trods de mange Modsætningsforhold paa andre Omraader tog ingen af Parterne i Betænkning at udnytte Situationen paa alle Maader.

Folketingets Stilling var absolut ikke afgørende for Sagens Udfald, det var begge Parter naturligvis klar over. Bojsens Parti var begyndt at affinde sig med den Tanke, at det var umuligt at naa det Maal, Folketingsforslaget var et Udtryk for. Med rene Ord blev dette naturligvis ikke indrømmet, men her og der blev det antydet, at det vilde blive nødvendigt at slaa lidt af. »Morgenbladet« skrev: »Hr. Hørup spekulerer nu aabenbart i at faa Folk til at tro, at det er ham, der har vundet en glimrende Sejr, hvis det skulde ende med Vedtagelsen af den meningsløse Paragraf syv (Farveforbudet), der netop paa Grund af sin Meningsløshed maaske har en Chance som et endeligt Kompromisgrundlag⁶⁵⁾. Hørup og hans Folk saa hen til Landstinget som den Faktor, der skulde hjælpe dem til et gunstigt Resultat. Vilh. Lassen skrev: »— — da begge Rigsdagens Afdelinger dog ere forpligtede til at læmpe sig lidt efter hinanden — —, vil Farvebestemmelserne nok gaa igennem⁶⁶⁾. Det var jo ellers ikke de Strengede, Venstrebladene slog paa, naar Forholdet mellem de to Ting diskuteredes.

Vilh. Lassen fik imidlertid Ret denne Gang; der skulde lempes, ikke saa lidt endda, før Lovforslaget fik Kongens Underskrift. Landstinget kunde end ikke drømme om at vedtage Forslaget i Folketingets Redaktion.

Her kom det til første Behandling den 19. Marts.

⁶⁵⁾ »Morgebladet« 4. Marts 1888.

⁶⁶⁾ »Aarhus Amtstidende« 24. Febr. 1888.

Indenrigsministeren gav Udtryk for sin Utilfredshed med Folketingets Forslag og hævdede, at han ikke kunde modtage Loven i den Skikkelse, saa vilde han hellere nøjes med den gældende Lov, hvor utilfredsstillende den end var. Han haabede imidlertid, at det ved Landstingets Hjælp skulde lykkes at give Loven en antagelig Form. Stemningen i dette Ting blev man hurtigt klar over. En hel Række Godsejere med Ahlefeldt-Laurvigen og Mogens Frijs i Spidsen stod frem og bekendte sig til det rene Land som det bedste, Indenrigsministerens Forslag som det mindste, de kunde gaa med til. Enkelte Venstremænd fulgte dem, og der lød kun fire protesterende Røster, baade fra Højre og Venstre. Argumentationen bragte ikke noget nyt. Forhandlingerne tilendebragtes i Løbet af et enkelt Møde, og to Dage efter gik Sagen til anden Behandling.

Indenrigsministeren og nogle af Tingets Medlemmer mødte her med forskellige Ændringsforslag, der førte Forslaget tilbage til Indenrigsministerens oprindelige og knyttede dertil et Udførselsforbud. Ved Behandlingen skete ikke stort. Den formede sig som en Debat mellem Tilhængerne af dette ny — eller gamle — Forslag og Venstres betydeligste Landstingspolitiker, Redaktør *Jørgen Pedersen*, der sammen med Grosserer *W. Petersen* fra Højre støttede Folketingets Forslag. Ved Afstemningen kunde der dog mønstres 13 Nejstemmer mod Blandingsforbudet og 8 mod Farveforbudet. Blandt de 13 fandtes af mere betydende Medlemmer de to tidligere liberale Ministre *Andræ* og *Krieger*, der imidlertid ikke deltog i Debatten.

Efter en yderst kortfattet tredie Behandling Dagen efter vedtoges Forslaget med 46 Stemmer mod 1.

I Pressen begyndte Kampen nu at stilne af. »Poli-

tiken« kunde dog ikke undlade at komme med nogle kraftige Udfald mod Landstingsmedlemmer, der stemte imod Forbudsparagrafferne⁶⁷⁾. Mest bemærkelsesværdigt var et Stykke i »Morgenbladet«, hvor der stod: »— man maa først kende og bestemt fastslaa den Standardfarve for Smørret, som Margarinen ikke maa faa, før der overhovedet kan være Tale om, at Folketinget vil bringe Landstinget det Offer at vedtage en Bestemmelse, mod hvilken der med Føje kan fremsættes ikke faa principielle Indvendinger⁶⁸⁾. Man tager næppe fejl, naar man betragter dette Stykke som en Anvisning paa, under hvilke Betingelser Folketinget vilde gaa ind paa et Farveforbud, samtidig med at det er en Retrætemanøvre for at tækkes Bladets Læsere, naar det endelige Spring skulde foretages.

I Følge Rigsdagens Forretningsorden gik Landstingets Forslag tilbage til Folketinget, der efter en ganske kort Behandling førte det tilbage til den Skikkelse, det en Gang havde vedtaget det i. Det samme skete i Landstinget, da det fik Forslaget igen, og derefter gik Sagen i Fællesudvalg.

I ikke mindre end otte Møder i Dagene fra 24. til 30. Marts behandlede det Sagen. Det første betydelige Fremskridt hen imod Enigheden blev, at Folketingsflertallet i Princippet gik ind paa Landstingets Farvebestemmelser, selvom der var nogen Diskussion om, hvor megen Farve der maatte anvendes. Det næste Skær var værre at komme over, Landstingsflertallet vilde ikke slippe Udførselsforbudet og Folketingsflertallet vilde ikke vide af Blandingsforbudet, og meget tydede paa, at Forhandlingerne havde naaet et dødt Punkt. Men saa dukkede der pludselig en ny Mand op.

⁶⁷⁾ »Politiken« 22. Marts 1888.

⁶⁸⁾ »Morgenbladet« 22. Marts 1888.

Det var et af Folketingets Medlemmer, Entreprenør *N. Andersen*, valgt af Højre i Thisted-Kredsen. Han havde ikke taget nævneværdig Del i de langsomme Forhandlinger i Folketinget bortset fra et enkelt Forligsforslag angaaende Farveparagraffen, som dog ikke blev fulgt den Gang. Det laa forøvrigt meget nær op ad det, man lige var enedes om i Fællesudvalget. Nu fremsatte han sammen med *Jørgen Pedersen* et Forslag, hvis vigtigste Bestemmelse var, at Blandingsforholdet mellem Smør og Margarine ikke maatte være over 50 %, og at Indenrigsministeren skulde have Bemyndigelse til i paakommende Tilfælde at udstede Udførselsforbud. Dette nye Forslag satte nyt Liv i Forhandlingerne. Landstingsflertallet gik ind paa de 50 %, hvis Udførselsforbudet blev lovfæstet, hvilket Modparten dog ikke vilde gaa med til. Indenrigsministerens Standpunkt over for det ny Forslag blev undersøgt, og han var ligeledes villig til at gaa ind paa de 50 %, men han yndede ikke *N. Andersens* Redaktion af Bestemmelsen af Udførselsforbudet.

Paa en Genoptagelse af Mødet senere samme Dag — den 30. — meddelte *Bojsen*, at han og hans Tilhængere gik ind paa *N. Andersens* Forslag. Modparten vægrede sig et Stykke Tid endnu, men efter at Indenrigsministeren i et Aftenmøde havde meddelt, at han var villig til at tage *N. Andersens* Redaktion, da Loven ikke maatte gaa i Stykker, naar Parterne var kommet hinanden saa nær, saa gik ogsaa Landstingsflertallet ind paa Forslaget, der saaledes sikredes Vedtagelse i begge Ting⁶⁹). Hele Udvalget sluttede sig dog ikke til det, der var to Mindretal, der ikke vilde gaa med til Udførselsbestemmelserne og Farvebestem-

⁶⁹) Rigsdagens Arkiv. Bilag til Aktstykker vedrørende Margarine, Bilag II. (Hovedafdeling: Landbrugsforhold, Nr. 4).

melserne; Socialdemokraten P. Holm indtog f. Eks. dette Standpunkt.

Den 31. Marts kom Forslaget til Behandling i begge Ting. I Folketinget anbefaledes det af baade Bojsen og Hørup, der naturligvis begge navnlig fremhævede de Punkter, hvor deres Synspunkter havde sejret, og gik lettere hen over de øvrige. Der var et enkelt Ordskifte mellem disse to angaaende Udførselsparagraffen, da Højrup udtalte, at han haabede, at Indenrigsministeren vilde gøre Brug af sin Bemyndigelse med det samme, en Opfordring, som Bojsen fandt »mindre korrekt«. Ved Afstemningen vedtoges Forslaget med 77 Stemmer mod 3. I Landstinget var Behandlingen endnu kortere og endte med enstemmig Vedtagelse. Indenrigsminister Ingerslev havde Ordet i begge Ting; han lagde ingen større Begejstring for Dagen, men fandt dog Loven brugelig og var glad ved, at man endelig havde naaet et Resultat.

I Presen fulgte de sidste Dønninger, idet begge Parter — selvfølgelig — opfattede Udfaldet som en Sejr.

»Politiken« hævdede, at man havde opnaaet saa meget, som man kunde, og kaldte Udfaldet for »— et Nederlag paa alle Kanter« for Modparten⁷⁰⁾, og »Aarhus Amtstidende« udtalte sig i samme Retning. »Morgenbladet« hævdede, at dets Anskuelse i det store og hele havde sejret, og sluttede: »— — det er en god Lov, der værner alle berettigede Interesser«⁷¹⁾. »Avisen« sluttede sin Kommentar til Loven med følgende Ord: »Hvem der har sejret i Kunstmørsagen vil det være ørkesløst at drøfte. — — Og det er jo godt, om virkelig alle, som det fremgik af Udtalelserne i Gaar, ere tilfredse. Vi tro dog, at Hr. Hørup bag sit smilende

⁷⁰⁾ »Politiken« 1. Apr. 1888.

⁷¹⁾ »Morgenbladet« 1. Apr. 1888.

Ydre skjuler en forpint Sjæl, der fremdeles higer efter det rene Land⁷²).

Dette er Begivenhedsforløbet i den bevægede Episode i dansk Politik, der er gaaet over i Eftertiden under Navnet »Smørkrigen«. Som det ovenfor er fremhævet, skyldtes dens Voldsomhed det, at to stærke Strømninger her forenede sig. Paa den ene Side en Agrarbevægelse med protektionistisk Karakter, der navnlig saa det som sit Maal at beskytte det nyligt oparbejdede Smørmarked i England. Paa den anden Side Forsøget paa at skabe et politisk Forlig, saa Provisorierne for Fremtiden kunde undgaas og et nyt Ministerium med Repræsentanter for Venstre dannes. Samtidig med Smørkrigen førtes Forhandlinger om selve Finansloven. Det var den Del af Venstre, der havde støttet Agitationen for det »rene Land«, der arbejdede for Forlig. Jens Busk spillede en stor Rolle som Mellemand mellem paa den ene Side Hørup og Holstein og paa den anden Repræsentanter for Højre, først og fremmest Grev Moltke-Lystrup. Meget tydede paa, at Forliget vilde blive en Kendsgerning, Mæglingensarbejdet blev ikke modarbejdet, hverken fra Ministeriet eller fra det Bojsenske Venstre, der begge afventede i den sikre Tro paa, at de før eller siden vilde blive taget med paa Raad. Man kom ogsaa saa langt, at et konkret Forligstilbud blev fremsat af Højre med Ministeriets Billigelse, men ved de afsluttende Forhandlinger indenfor Venstre, var man fra flere Sider bange for, at Forliget vilde blive for »billigt«, og et bevæget Møde indenfor Rigsdagsgruppen endte med Forslagets Forkastelse. Det var først og fremmest Bojsen, der ikke vilde være med, men ogsaa

⁷²) »Avisen« 1. Apr. 1888.

Hørup selv fik Betænkeligheder og stemte imod en Vedtagelse ved den endelige Afstemning.

I Smørkrigen er der endnu ubesvarede Spørgsmaal tilbage, først og fremmest hvem der har Hovedskylden — eller Hovedæren — for det afsluttende Forlig. Fr. Bojsen er den eneste af Hovedmændene, fra hvem vi har selvskrevne Erindringer. Om det afgørende Punkt skrev han: »Endelig kom Andersen, Søholm, (N. Andersen) en Dag til mig med Bud fra Estrup om at tilvejebringe en Overenskomst, og deraf fremgik saa den gældende Lov — —⁷³⁾. Dette skulde altsaa være Baggrunden for N. Andersens Indgriben i Fællesudvalget, og der er næppe Grund til at tvivle paa disse Ord. For hvordan maatte Estrup betragte den ny Koalition, der var bleven skabt under denne Sag? Hans Kendskab til Hørup og dennes Tilhængere har i alt Fald været af en saadan Beskaffenhed, at han var klar over, at han ikke kunde vente noget godt fra denne Kant. Thaulow hævder i sin Bog om Estrup, at denne stod bag Ingerslevs Forslag⁷⁴⁾. Det gjorde han sikkert ogsaa, men vi maa huske, at dette Forslag blev udarbejdet allerede i 1886, da ingen kunde forudse, hvilket Forløb Sagen vilde faa, og der er al Grund til at tro, at Estrup — klog som han var — var Modstander af Tanken om det »rene Land« og gennemskuede, hvad hele denne Politik gik ud paa. Men hvordan stillede Ingerslev sig til Sagen? Det forekommer mig, at han under hele Sagen stod med et Ben i hver Lejr uden at inklade sig for stærkt med nogen af Parterne. En Del af Tilhængerne af det »rene Land« — og ikke den ringeste — var hans Stands-

⁷³⁾ Frede Bojsens Erindringer. Manuskript p. 64. Rødkilde Højskole.

⁷⁴⁾ Thaulow: J. B. S. Estrup, p. 237.

fæller, med hvem han uden Tvivl har haft et stærkt Interessefællesskab; men paa den anden Side maatte han tage sin Stilling som Minister i Betragtning, og han maa have været klar over, hvad man arbejdede hen imod fra den anden Side. Hvordan Stillingen indenfor Ministeriet har været er et af de mange Spørgsmaal, vi ikke kan give et tilfredsstillende Svar paa. Borgbjerg mener at vide, at det ikke var enigt⁷⁵⁾. Men har der været en Revne, saa har Estrup alligevel endnu været for stærk til, at Ingerslev eller nogen anden har villet bryde ud. Situationen rummede for mange usikre Momenter til, at nogen har turdet vovet Springet ud i det uvisse.

Fra begge Sider har man været klar over, at Kampen mod Kunstsmørret var for spinkelt et Grundlag for et politisk Forlig. Det gjaldt da at bringe Sagen tørt i Hus, og hertil var Bojsen den rette Mand. Ogsaa for ham stod der en Del paa Spil. Stod Spørgsmaalet aabent til næste Folketingsvalg, var hans Stilling som Fører for Venstres Flertal truet, og en Reformpolitik efter hans Hoved vilde blive umulig. Dertil kom hans almindelige økonomiske Synspunkter, hvorom han selv siger, at han blev »Ordfører for den økonomiske Frihed« med Front mod »den europæiske Materialisme i alle dens grimme Skikkelser«⁷⁶⁾.

For Hørup var Kompromisset — trods al ydre Tilfredshed — et Nederlag; der er betydeligt længere fra »rent Land« til Lovens endelige Form, end der er det fra Bojsens oprindelige Standpunkt.

Hørups Stilling til Sagen er det mest interessante ved den. Det var ham, der bragte den op i det store

⁷⁵⁾ C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: Socialdemokratiets Aarhundrede II, p. 455.

⁷⁶⁾ Frede Bojsens Erindringer, p. 64.

Plan, og det var ham, der frem for nogen saa de store politiske Muligheder, den rummede. Selve Spørgsmaalet Margarine contra Smør interesserede ham næppe stort. Til Vilh. Lassen skal han selv have sagt, at det »var ikke saa meget Smørret som Finansloven, det galdt«⁷⁷⁾. Fra hans Forbundsfælle, Holstein-Ledreborg, lyder lignende Udtalelser: »I hvert Fald har Grev Holstein paa et Partimøde været saa aaben og ærlig at bekende, at det var ikke særlig Smørret, det galdt«⁷⁸⁾, og han skal have brugt det Udtryk, at det var den mest »fedtede« Politik, han havde deltaget i⁷⁹⁾. Fra anden Side hævdes det, at Hørup i denne Sag gjorde sig til Talsmand for antiliberalistiske Tanker, da han i en Rigsdagstale angreb »de forlorne Teorier om Erhvervsvirksomhedernes Fredhellighed, selv naar Almenvellet kræver det indskrænket og bundet«⁸⁰⁾. Men mon det ikke er at lægge for meget i en enkelt Udtalelse, fremsat i en saa heftig Strid, hvor alle Midler blev taget i Brug. Ganske faa Aar før talte han i alt Fald om, at det danske Venstre skulde blive et stort liberalt Fremskridtsparti i Lighed med det engelske⁸¹⁾, og det er da ikke Teorier som ovennævnte, der præger dette Parti. Nej, Hørup havde andre Maal, da han satte Maskineriet i Gang og skabte Slagord som det »rene Land« og talte om det »gode danske Smør«s Fordele fremfor det »ækle Tælle«. Og til Opnaaelsen af dette Maal, en Finanslov og — antagelig — et nyt Ministerium, kunde han regne med Støtte fra Størstedelen af Venstre, bortset fra Bergs lille Gruppe, der ikke vilde høre Tale om Forhandling. Men to Ting forhindrede ham i at naa

77) Neergaard, p. 203.

78) N. P. Madsen-Mygdal: Politiske Oplevelser, p. 99.

79) Kl. Berntsen, p. 27.

80) E. Arup: Viggo Hørup, p. 175.

81) Cit. efter E. Arup: Viggo Hørup, p. 158.

Maalet. For det første vilde han gaa uden om Bojsen, at snyde ham var et af Hørups store Maal her i Livet. Men her forregnede han sig. Bojsen havde for meget Hold i Partiet, hans mere rolige konservative Indstilling passede nu engang bedre for Størstedelen af det danske Folk end Hørups radikale Europæisme. Men Hørups næste Fejlregning blev næsten værre. Sagen — Kunstsmørret — var slet ikke en Sag, han kunde bruge, det var for stort et Spring, han foretog. Trods sin Afstamning og sin Valgkreds var Hørup paa dette Tidspunkt først og fremmest Københavner, men København vilde ikke følge ham i denne Sag; her vejede det sociale Element tungest. Pingel fremdrog aabenlyst dette Moment i 1886, og en anden af »Europæerne«, cand. jur. *J. K. Lauritsen*, gjorde i 1888 det samme. Det »rene Land« var en Umulighed for hans nærmeste politiske Fæller, ikke engang med sine noget neddæmpede Ændringsforslag kunde han faa sine Folk med sig udelt. Edv. Brandes fulgte ham ganske vist — og naturligvis ogsaa Vilh. Lassen og Johan Ottesen — men de to ovennævnte gik imod ham ved Afstemningen i Folketinget. En Aften i »Studentersamfundet« fik han det samme at vide, at Venstre i Byen ikke vilde følge ham i den ny Politik⁸²⁾. Maaske var dette Forhold medvirkende til at tvinge ham bort fra det oprindelige Standpunkt, det »rene Land«, for Hørup uden Støtte af de radikale Elementer i Hovedstaden var en Umulighed. Men med dette Skridt forsvandt den logiske Konsekvens i hans Politik, og den maatte slaa Fejl. Han forsøgte at genoplive »Oktoberforeningens« Politik, en Samling mellem de store og de smaa Bønder, som i 1866 havde ført til den reviderede Grund-

⁸²⁾ Kl. Berntsen, p. 27.

lov; men han kunde ikke paa samme Tid være Agrarpolitiker og Bypolitiker, han stod overfor et enten-eller, der ikke kunde erstattes af et baade-og. Hans Maal var der Enighed om, men hans Midler var forfejlede, og i dette Tilfælde gjaldt det ikke, at Hensigten helligede Midlet.

For Margarinen kom Loven til at betyde, at den i mange Aar, til 1925, skulde forhandles ufarvet. Nogen Eksport af dansk Margarine blev ikke til noget, den ufarvede Margarine var uafsættelig paa Verdensmarkedet, saa Indenrigsministeren fik aldrig Brug for sin Bemyndigelse. I Stedet oprettede Otto Mønsted to Fabrikker i England til Forsyning af det engelske Marked. Blandingsbestemmelsen med de 50 % fik næsten ingen praktisk Betydning, da det hurtigt lykkedes Margarinefabrikanterne at fremstille en saa god Vare, at den sagtens kunde afsættes uden denne Iblanding, navnlig efter at de vegetabilske Olier blev inddraget i Fabrikationen. Set med vore Øjne var Loven saaledes et Fejlgreb, der tillod det forkerte og forbød det rigtige, og navnlig udelukkede Landet fra Eksportmuligheder.

Den 1. April 1888 var Margarinen storpolitisk Rolle i Danmark forbi. Agitationen døde forbavsende hurtigt hen uden at efterlade større Spor. Og naar Margarine love senere blev behandlet i den danske Rigsdag, blev de behandlet som det, de var, og satte ikke Sindene i Bevægelse. Margarinen blev aldrig mere den store Politiks Tjener; Forsøget opfordrede ikke til Gentagelse.